

ÚVOD DO HEBREJSKÉHO TEXTU STARÉHO ZÁKONA

Vladimír Kubáč

UNIVERZITA KARLOVA • PRAHA

O B S A H

Úvod	5
Písmo.....	7
Psací materiál	9
Psací náčiní	12
Kodex	13
Másoretský text	13
Souhláskový text	14
Rozdělení Bible	18
Punktace	19
Másóra	22
Rukopisy	24
Tištěná vydání	31
Překlady z původních jazyků	36
Septuaginta	37
Origenova Hexapla	42
Jiné recense Septuaginty	44
Řecké rukopisy	49
Řecké papyry	49
Rukopisné kadexy	50
Aramejské Targúmy	56
Syrský překlad	59
Zbývající překlady	61
Vulgáta	64
Koptské překlady	68
Arménský překlad	69
Arabské překlady	70
Textová kritika	70
Příčiny porušení textu	71
Metoda textové kritiky	74
Seznam literatury	81
Bibliografie	82

ÚVOD

Není to tak dávno, co Starý zákon byl pro mnohé knihou zavřenou a zapečetěnou /Iz 29,11n Zj 5,1-4/.

Dnes, kdy Starý zákon se začíná znovu otevírat díky i novému ekumenickému překladu Písma a začíná hovořit srozumitelnějším jazykem k naší generaci, je třeba se ještě více, hlouběji a důkladněji nad ním zamýšlet a pronikat do jeho problematiky a struktury.

K tomu má sloužit i toto skriptum, jež se zabývá otázkou vzniku písma a dějinami hebrejského textu Bible od jeho počátku, přes souhláskovou podobu, punktaci, rukopisy až po jeho první tištěná vydání.

Jsou zde hodnoceny i všechny důležité starověké texty, jejichž význam navíc stoupl v posledních čtyřiceti letech nálezem písemného materiálu, který potvrdil, s jakou péčí a starostlivostí byl hebrejský text předáván dalším a dalším pokolením.

Druhá polovina skriptu se zabývá překlady z původních jazyků, ať už jde o řeckou Septuagintu, aramejské Targúmy či syrskou Pešitto.

Důležitou roli hrály i staré verze, které většinou vycházejí ze Septuaginty. Jsou to: Vetus Latina, Hieronymova Vulgáta i ostatní staré překlady, jako koptický, etiopský, arménský a arabský, do jejichž problematiky je čtenář uváděn.

Závěr skriptu je pak věnován textové kritice a jejím metodám. Skriptum bylo zpracováno na základě hebrejského textu, jak jej uvádí od 3. vydání Kittlova Biblia hebraica a textu Biblia hebraica Stuttgartensis vydávaným v posledních letech péčí Württemberského biblického ústavu ve Stuttgartu.

Na konci práce je připojen výběr nejdůležitější české i cizí literatury, jež posloužila k zpracování tohoto skriptu. Skriptum je navíc doplněno výčtem bibliografické literatury.

PÍSMO

Archeologické vykopávky a nálezy za posledních sto let potvrzují, že Syropalestina byla už od 2. tisíciletí př. Kr. vyspělou kulturní oblastí. Zde také pravděpodobně vznikla jednoduchá souhlásková abeceda o dvaceti až třiceti znacích, která postupně nahradila dřívější, velmi komplikované systémy. Tyto starověké literární památky jsou velmi cenným přínosem i pro studium Starého zákona (SZ), protože pomáhají řešit problém, jakým způsobem byl psán a tradován hebrejský starozákonní text.

Písmo o 22 znacích zavedli v syropalestinské oblasti Ke-naanci. Proto se nazývá starokenaanské nebo též starohebrejské. Stalo se základem všech abeced na světě, neboť je v upravené podobě převzali Řekové, Římané a také (přes řečtinu) i Slované. Starokenaanské písmo se dochovalo v podobě, jakou mělo v 13. - 10. st. př. Kr. v řadě dokumentů, z nichž si uvedeme pouze ty nejznámější.

Je to především nápis na sarkofágu knížete Achiráma z Gébalu (Byblu) z 13. - 11. st. př. Kr., dále tzv. zemědělský kalendář z Gezeru z 10. st. př. Kr., nápis, který dal vtesat do kamene moábský král Méša a který pochází asi z r. 840 př. Kr. Starokenaanským písmem jsou popsána i samařská ostraka (= hliněné střepy) pocházející z doby králování Jarobeáma II. (8 st. př. Kr.). Jsou to v podstatě inkoustem psané stvrzenky na dodávky oleje a vína z královských statků.

Mezi písemné dokumenty pocházející z předexilní doby (do r. 587/6 př. Kr.) a psané tímto starším typem písma počítáme i tzv. šíloašský nápis asi z r. 700 př. Kr. Byl původně umístěn v tunelu, který dal prorazit do skály král Chizkijáš (sr 2Kr 20,20 2Pa 32,30) a jímž se přiváděla voda do rybníka Šíloach v Jeruzalému (dodnes je v provozu) a 18 dopisů vojenského rázu pocházejících z Lakíše, psaných též na střepích (asi z r. 589 př. Kr.). K těmto památkám řadíme ještě nápisy na razítkách a pečetičkách.

Počátky starohebrejského písma však můžeme sledovat už od 15. st. př. Kr. v podobě tzv. sinajských nápisů a palestinského písma z období 1 700 - 1 200 př. Kr. Naproti tomu ugaritská klínopisná abeceda s 29 znaky neměla dlouhé trvání, protože se pouze používala ve svatyni města Ugaritu (dnes Ras-eš-Šamra v severní Sýrii) s jehož zánikem v 2. tisíciletí př. Kr. vzala za své.

Starokenaanské písmo se pak v 1. tisíciletí př. Kr. rozšířilo i mezi Aramejce, kteří je upravili v tzv. písmo kvadrátní, neboli čtvercové (k^e tab m^e rubba ´), jímž jsou dodnes psány rukopisy SZ. Podle místa vzniku se též někdy nazývá písmem asyrským (k^e tab ´aššurí) správněji syrským, poněvadž vzniklo v severní Sýrii. Z nejstarších památek, psaných tímto typem písma je třeba zmínit svitek proroka Izajáše a papyrus Nashûv (obsahující Dt 5,6 - 21 a 6,4n), které pocházejí z 2. - 1. st. př. Kr. K těmto literárním památkám řadíme též nápis z Araku - el - emir ve východním Jordánsku. Jde o pět písmen, jimiž je podle novějších údajů napsáno jméno Tobiáš (tvbjh) a jejichž vznik kladou mnozí odborníci do 4. - 2. st. př. Kr.

Židé si však byli vědomi, že kvadrátní písmo nemá starobylý původ. Pokládali je za novotu poexilních časů, neboť je podle tradice zavedl Ezdráš v r. 430 př. Kř. (Sanh 21b). Někteří rabíni však tento fakt nesli velmi těžce. Proto vyprávěli, že tóra (= Pět knih Mojžíšových) byla prý původně sepsána v písmu kvadrátním, které však později - následkem hříchu Izraele - bylo změněno. Teprve Ezdráš tuto věc prý znovu napravit. Ačkoliv jde o "zbožný" výmysl rabínů, jimž chtěli podepřít starobylost hebrejského textu SZ, přesto obsahuje cenné svědectví, že v poexilní době došlo k záměně písma. Dosud užívané písmo starohebrejské bylo nahrazeno kvadrátním. S aramejštinou, jež se v té době stala mezinárodním jazykem Předního východu, bylo převzato aramejské písmo, v němž byl sepsán hebrejský SZ (sr Ježíškův výrok o nejmenším písmenku hebrejské abecedy jód, což je důkazem běžného užívání kvadrátního písma v této době /Mt 5,18 L 16,17/).

Po zavedení kvadrátního písma by se tedy dalo předpokládat, že původní starohebrejské brzy upadne v zapomenutí a přestane se užívat. To se však nestalo. Ještě celou řadu století se těšilo velké oblibě, jak o tom svědčí nejen nálezy svitků biblických knih v jeskyních u Mrtvého moře, ale i některé mimobiblické texty, které patřily sektě, jež obývala severozápadní oblast Mrtvého moře, kde žila v osadě zvané chirbet Kumrán.

Z mimobiblických knih jsou to hlavně nekánonické Chvalozpěvy (Hódajót) a komentář k proroku Chabakukovi, kde je tetragram jména Božího JHWH, případně obecné jméno EL napsáno starohebrejským typem písma. V podstatě totéž platí i o řeckém překladu Dvanácti proroků objeveném v r. 1952 a zlomku, neboli fragmentu Starého zákona, který do řečtiny přeložil židovský proselyta Aquila. Dokonce i mince, které dali razit Makkabejci (166-63 př. Kr.) a mince pocházející z doby povstání vedeného Bar-Kochbou (132-135 po Kr.), mají starohebrejské nápisy.

Také samaritánský Pentateuch má písmo podobné starohebrejskému. Podle názoru odborníků se však zdá, že jde o archaizaci starohebrejského písma z makkabejského období.

PSACÍ MATERIÁL

Ze zpráv biblických i jiných starověkých autorů víme, že se k psaní používalo různého materiálu. Nejlevnějším materiálem, jehož bylo ve starém Orientu dostatek, byla hlína, z níž se kromě předmětů denní potřeby vyráběly i tabulky sloužící ke psaní. Pro starohebrejský typ písma sice nepřícházely v úvahu, ale pro akkadský, případně ugaritský klínopis se výborně hodily.

Obvyklá velikost takové tabulky byla zhruba 5 x 5 cm, protože plně vyhovovala písaři, který ji držel v dlaní a vtlačoval do ní koncem seříznutého rákosového stébla znaky. Na hliněnou tabulku se psalo ve vodorovných řádcích zleva doprava. Některé tabulky, které obsahovaly důležité texty, jako např. smlouvy apod., měly i jakési obálky, na nichž se text zkráceně opakoval, aby obsah vnitřní tabulky nemohl být zfalšován.

Také hliněné stěpy, zvané ostraka, sloužily dobře k písemným záznamům, které se týkaly hlavně starověkého účetnictví, školství apod. Psalo se na nich perem z rákosové třtiny a inkoustem vyrobeným ze sazí a klovatiny.

Dalším materiálem byl kámen, do něhož se kovovým rydlem (Jb 19,24) nebo diamantovým hrotem (Jr 17,1) vyrývaly texty zákonů a smluv, případně pořizovaly oslavné nápisy nebo jiné důležité zprávy. Tak např. text Chammurapiho zákoníku pocházející z 18. st. př. Kr., byl vyryt na kuželovitou dioritovou stélou vysokou dva a půl metru. Rovněž biblický pisatel předpokládá, že i text Desatera byl obdobným způsobem vyryt do kamenných desek (Ex 34,1).

Naproti tomu podle jiné zprávy (Dt 27,2n) si má lid napsat slova Zákona na kameny natřené vápnem. Na takto upravené kameny se však písmo spíše malovalo než rylo.

Někdy k zachycení písemných záznamů sloužilo i dřevo. Byly to patrně dřevěné desky, na něž se písemná zpráva buď napsala nebo vyvěsila (sr Iz 30,8 Ez 37,16 Ab 2,2). V helénistickém období se používalo dřevěných tabulek potažených vrstvičkou černého vosku nebo sádry. Psalo se na ně rydlem (latinsky: stilus, graphium), případně černou nebo červenou barvou. Tabulky mohly být spojovány řemínky a tak vznikala tzv. diptycha (2 tabulky), triptycha (3 tabulky) apod.

Oblíbeným materiálem, na který se psalo ve staré Palestině, byl papyrus. Jeho znalost po okolních národech rozšířili Egypťané, kteří jej používali od 3. tisíciletí př. Kr. (sr zprávu Ven-Amona z r. 1090 př. Kr. o exportu 500 svitků papyru do Fénicie) a dodávali do celého tehdejšího světa až do 10. st. po Kr. Papyrus vyráběli z rostliny stejného jména (botanicky *Cyperus papyrus*), která rostla v poříčí Nilu, a to tím způsobem, že dřeň papyrového stvolu nařezali na jemné plátky, které pak kladli těsně vedle sebe, až vznikla tenounká vrstva. Na ni pak položili napříč druhou takovou vrstvu. Vrstvy pak slepili, slisovali a uhladili, Takto vzniklé listy papyru se pak sušily a ještě jednou hladily. Psalo se pak na tu stranu, kde proužky byly položeny vodorovně.

Ta tvořila líc listu (u svitku vlastně vnitřek). Splením řady listů vznikl pruh dlouhý i několik metrů. Ve vyjimečných případech dokonce jeho délka přesáhla několik desítek metrů (např. tzv. Harrisův papyrus, který pochází asi z r. 1166 př. Kr. a v němž je zapsán seznam darů faraóna Ramsesa III. pro egyptské chrámy, měří 40,5 m !). Na papyrové svitky se obvykle psalo zpravo doleva a také se levou rukou odvíjely. I svitek, který obsahoval Jeremjášovo proroctví a který král Jójakím nakonec po kouscích rozřezal a naházet do ohně (Jr 36), byl pravděpodobně z papyru. V Palestině se vůbec užívalo k psaní daleko více papyru než ukazují archeologické nálezy. Je to vinou vlhkého podnebí, jehož vlivem se papyrus ničí. Jen tam, kde je suché prostředí a kde existují podobné podmínky jaké má Egypt, se mohly papyrové svitky uchovat (sr nálezy v Kumránu).

Zvířecí kůže, na kterou se rovněž v Palestině a Malé Asii psalo, byla sice proti papyru trvanlivější, ale i dražší. Proto se na ni psaly texty, které měly závažnou hodnotu a daly se uchovat delší dobu. Podle židovských předpisů měla být slova Zákona (tóry) napsána na kůži ze zvířat kulticky čistých (ovce, kozy, hovězí dobytek). Tomuto předpisu odpovídá i zpráva tzv. Aristeova dopisu, kde se říká, že překladatelé Septuaginty si přinesli z Jeruzaléma překrásný exemplář tóry psaný zlatem na jemně vydělané kůži. Na kůži se však mohlo psát také inkoustem, přičemž se dbalo na pečlivou grafickou úpravu a jednotlivé řádky byly předem nějakým polotupým předmětem, snad rákosovým stéblem, nalinkovány (sr jeruzalémský Talmúd Meg I,9). Toto nařízení se zachovává v synagógách až do dnešních dnů.

Názornou představu o tom, jak takový starověký kožený svitek vypadal, si mohli archeologové udělat v r. 1947, kdy byl v Kumránu objeven svitek proroka Izajáše, který měří 7,34 m a k jehož zhotovení bylo použito 17 kusů kůže.

Pergamen je také zvířecí kůže, která se však liší svým zpracováním. Zatímco dříve se kůže vydělávala moukou a solí začalo se k výrobě pergamentu užívat vápenného činidla a jiných přísad. Název pergamen pravděpodobně souvisí se jménem maloasijského města Pergamu (sr Zj 1,11 2,13n), kde v 2. st. př. Kr. byla zdokonalena jeho výroba. Proti kůži je pergamen trvanlivější a na jeho hladkém povrchu dobře ulpívá inkoust. Na pergamen bylo možno psát z obou stran. A nejen to: text mohl být smazán a list znovu použit ke psaní. Tak vznikly tzv. palimpsesty (codices rescripti). Od 9. st. po Kr. byl pergamen nahrazen papírem, který byl vynalezen v Číně.

PSACÍ NÁČINÍ

Ze zpráv Starého zákona se dovídáme, že se nejprve jako psacího náčiní užívalo dláta (H chęřet Iz 8,1) a rydla (H `et Jb 19,24 Jr 17,1). Později, asi od 3. st. př. Kr. se začalo používat rákosové pero (H `et soferím Jr 8,8), jehož špička byla přifíznutá, aby se jím mohlo dobře psát.

Na ostraka, papyrus, kůži a pergamen se psalo černidlem (H d^ejó Jr 36,18) - olejovým lakem - vyráběným ze směsi sazí získávaných pálením olivového oleje a klovatiny. To byl tzv. inkoust rostlinného původu. Vedle toho byly známy inkousty vyráběné z duběnkového výluhu a kyseliny sírové, což jsou tzv. inkousty kovové. Ve starověku se však vyráběly i inkousty barevné, zvláště červené, a to z rumělky nebo minia, někdy též z rostlin (mořena barvířská) či ze živočichů (kermes). Kumránské rukopisy byly psány též černidlem ze sazí a klovatiny, které, jak se ukázalo, mělo v podstatě delší trvání než inkoust kovový. V synagogách se dodnes píše tóra inkoustem rostlinného původu.

KODEX

V 1. století po Kr. se vlivem křesťanství přestává používat papyrových a kožených svitků /ty zůstaly vyhrazeny pouze pro sepisování tóry, smluv, královských a papežských bul a diplomů/ a vznikají vázané knihy, neboli kodexy. Latinský výraz c o d e x, případně c a u d e x znamená česky špalíček a tak nám připomíná antické dřevěné tabulky potažené voskem, které se k sobě vzájemně svazovaly. Nejstarší dochované kodexy pocházejí ze 4. století po Kr. (např. Sinaiticus, Vaticanus, Vercellensis).

MÁSORETSKÝ TEXT

Hebrejský text Starého zákona se nazývá másoretský, protože v dnešní podobě je výsledkem činnosti učenců, kterou nazýváme předání (= tradice) - hebrejsky másorət. Ve vydáních Kittlovy hebrejské bible (Biblia hebraica) je másoretský text označen německou fraktutou psaným m. Jde o text z r. 1008 po Kr., označený jako B 19^A, který je uložen v leningradské veřejné knihovně a podle něho se pořizují veškeré, tedy i novodobé překlady Starého zákona.

Muži, kteří se zabývali předáváním SZ textu, se ve starší době nazývali písmari (H soferím), později másoretári (ba-alē dámmásorət) a od 11. st. po kr. punktátoři (naqdaním od slovesa n-q-d = bodovat).

Výraz sofer původně označoval královského úředníka - sekretáře (2S 8,17 1Kr 4,3 2Kr 12,11 aj), později i písmáře (Ž 45,2 Jr 8,8 36,26-32 Ez 9,2n). V chronistickém díle (1,2.Pa Ezr Neh) je tímto titulem označen Ezdráš jako znalec Zákona (Ezr 7,6.11 Neh 8,1.4. 9.13 12,26.36), tedy jako autorita, která určovala správné předávání hebrejského textu. V období po Kristu je titul písmář vyhrazen vykladačům Zákona a těm, kdo jej psali.

Téměř až do období reformace byla práce na hebrejském textu výsadou židovských kruhů. Na této těžké a odpovědné práci se podíleli jak učenci usedlí v Palestině, tak i příslušníci židovské kolonie v Babylónii. Proto se někdy - ne však zcela právem - hovoří o tzv. západních (lat. Occidentales), to jest palestinských a východních (lat. Orientales), to jest babylónských másoretářích. Sídlem západních másoretářů bylo město Tiberias (do 3. st. po Kr. a pak znovu od 8. 10. st. po Kr.), ležící na pobřeží jezera Genezaretského (J 6,23), kdežto východní másoretáři byli soustředěni ve školách babylónských měst Súra, Nahardéa (zničeno 259 po Kr.) a Pumbadita (nejvýznamnější). Později babylónské školy ztratily svůj význam a v 10. až 11. století po Kr. zanikly. Vedení se ujali západní másoretáři, kteří ve 12. st. po Kr. dokončili úpravu textu, jež se stala závaznou pro všechny Židy.

SOUHLÁSKOVÝ TEXT

Zhruba pět století trvala práce másoretářů na souhláskové, neboli konsonantní podobě hebrejského textu než bylo možno hovořit o závazném (autoritativním) znění tóry (Pět knih Mojžíšových). Protože hebrejský text byl zachycen pouze v souhláskách, byla práce na jeho konečné podobě nesmírně obtížná a to vzhledem i k tehdejším technickým možnostem. Text se ručně opisoval, srovnávaly se jeho různé podoby (varianty) na základě starého dosavadního písemného materiálu, který byl k dispozici a zjištěné odchylky se odstraňovaly, aby tak vznikl pokud možno jednotný text.

Jednotnou úpravu souhláskového textu urychlilo i několik činitelů, z nichž si uvádíme pouze tři nejdůležitější:
 1. Pád Jeruzaléma v roce 70 po Kr.; 2. vzrůst a vliv prvokřesťanství; 3. synoda v Jabné (Jamnii). Zde pravděpodobně bylo koncem 1. století po Kr. ve škole založené Jóchananem ben Zakkai prosazeno, které z knih budou zařazeny do kánonu Starého zákona a které ne. Také se soudí, že rabbi Akíba (55-135 po Kr.) též značně ovlivnil souhláskovou podobu sz. textu. Proto židovský historik Josef Flavius mohl kolem r. 100 po Kr. prohlásit, že si od této doby nikdo nedovolil něco na textu měnit, upravovat nebo něco k němu přidávat (Contra Apionem I § 42). Že však másora nebyla uniformním textem, je patrné z řady oddílů, které máme v Písmu paralelně zachyceny ve dvojím, někdy dokonce i ve trojím podání.
 Jde zvláště o tyto části:

2S 22	= Ž 18
2 Kr 18,13-20,19	= Iz 36-39 = 2 Pa 29-31
2 Kr 24,18-25,30	= Jr 52
Ž 14	= Ž 53
Ž 40,14-18	= Ž 70
Ž 60,7-14	= Ž 108,7-14
Iz 2,2-4	= Mi 4,1-3

Také text Písma nebyl tak nedotknutelný, jak by se podle sdělení Flaviova zdálo. Ukazuje to řada případů, kde rabíni zasáhli do textu. Úpravy však byly provedeny vždy takovým způsobem, aby už na první pohled bylo patrné, že k zásahu došlo. Jde zvláště o tyto opravy:

1. Puncta extraordinaria

/Mimořádné body/

Na 15. místech Starého zákona nalezneme nad jednotlivými písmeny nebo nad celými slovy body, jimiž písaři chtěli naznačit textově kritické, případně dogmatické výhrady

k hebrejskému textu. Jsou to tato místa: V knize Genesis 16,5 18,22 19,33 33,4 37,12 ; v knize Numeri 3,39 9,10 21,30 29,15 ; v knize Deuteronomium 29,28 ; v 2. knize Samuelově 19,20 ; v knize Žalmů žalm 27,13; u proroka Izajáše 44,9; u proroka Ezechiela 4,20 46,33.

2. Nún inversum

/obrácené nún/

Toto nún inversum je ve Starém zákoně uvedeno devětkrát, a to v 10. kapitole knihy Numeri za v. 34. a 36. a pak v žalmu 107,21-26.40. Přesný význam tohoto nún není jasný. Obvykle se však soudí, že jde o zkratku hebrejského výrazu naqúd (= bodováno), která naznačuje určitou výhradu k uvedenému místu Písma.

3. Sebirín

/Domněnky/

Másoretáři někdy dokonce šli tak daleko, že přímo upozornili na omyly písařů. V hebrejském textu Starého zákona je asi 350 slov, která neodpovídají tvarům či významům běžně užívaným. Protože patrně jde o písařské omyly, poznamenali palestinští másoretáři ke všem takto chybně psaným slovům značku s^ebír (= lze se domnívat) a navrhli příslušnou opravu (sr např. Gn 19,18, kde místo slova hā'el má být správně napsáno hā'elle; sr dále Gn 19,23 49,13 aj).

4. K^etíb a qere

/Psáno a čteno/

Tam, kde másoretáři měli k některému slovu výhradu, ať už z důvodů dogmatických, estetických či jiných, připojili k souhláskovému znění samohlásky, jimiž naznačili, že se bude číst (H qeré) jiné slovo než je psáno (H k^etíb).

To se týká především jména Hospodin (JHWH), které bylo tak svaté, že je žádný nevyslovoval (sr Ex 20,7 Dt 5,11), nýbrž pouze opisoval jménem ^adónaj (= Pán, Panovník) nebo ^{elohím} (= Bůh).

Někdy však byl z věroučných důvodů smysl některých jmen záměrně měněn. Tato změna se především týkala jmen pohanských božstev. Tak např. z akkadského slova bab-ili (= brána boha) bylo vytvořeno slovo bábel (= zmatek Gn 11,9). Jindy opět z kenaanského výrazu ba'al z^{ebub} (= princ Baal) bylo vytvořeno hanlivé ba'al zebub (= pán much - sr např. 2 Kr 1,2.6 aj) případně u některých vlastních jmen bylo jméno božstva ba'al změněno na bóšet (= hanba sr např. 2S 2,8n 4,4 aj). Někdy sice souhlásky jmen pohanských božstev v textu zůstaly, ale byly pod ně připsány samohlásky výrazu bóšet; tím se Aštarta změnila v Aštóret, Melek v Mólek apod.

Protože se text Starého zákona stával neustále posvátnějším, bylo nutno z estetických důvodů nahradit některá hrubější slova termíny jemnějšími a ušlechtilějšími. Týkalo se to především tělesných funkcí. Tak např. slovo výkaly nahradilo původní hrubší výraz, termín 'voda nohou' nahradil původní výraz moč (sr 2Kr 18,27 Iz 36,12 apod.) Celkem se počet veškerých úprav na bázi k^etib-qere udává číslem 1 300.

5. Tiqqúnē sóferím

/Písařské opravy/

Podle komentářů k Starému zákonu z 3. st. po Kr. jde o 18 míst, kde písaři odstranili z textu některé příliš lidské představy o Bohu. Tak v knize Genesis 18,22 bylo původně napsáno: "Hospodin stál před Abrahamem". Protože hebrejský výraz "stát před někým" se obvykle chápe ve smyslu "být v něčích službách" (sr 1Kr 12,6 aj), což se ovšem o Hospodinu říci nedá, byl text z věroučných důvodů pozměněn. Dnes tedy čteme v knize Genesis 18,22: "Abraham stál před Hospodinem". Ostatní úpravy dále nacházíme na těchto místech: Nu 11,15 12,12 1S 3,13 2S 16,12 20,1 (= 1 Kr 12,16

2Pa 10,16) Jb 7,20 32,3 Ž 106,20 Jr 2,11 Pl 3,20 Ez
8,17 Oz 4,7 Ab 1,12 Zach 2,12 Mal 1,12.

6. Ittūrē sóferím

/Písmařské výpustky/

V babylónském Talmúdu (n^edarím 37b) se poznamenává, že na pěti místech Starého zákona (Gn 18,5 24,55 Nu 31,2 Ž 36,7 a 68,26) je vynechána spojka váv. Dále se tu praví, že na dalších sedmi místech (2S 8,3 16,23 Rt 2,11 3,5.17 Jr 31,38 50,29) se mají číst slova, která nejsou uvedena v textu (qarján v^elá'k^etíban).

Tímto důležitým činem másoretářů se stal hebrejský text pro všechny generace závazný, takže na jeho podobě už nic nemohlo být měněno. Splnila se tak slova rabbiho Akíby, že "másora se stala ochranným plotem k Zákonu" (Māsōret s^ejág la tōrâ ; Abót 3,13). Tomuto cíli napomáhala řadu let předtím téměř mravenčí práce másoratářů, jejichž činnost bychom mohli charakterizovat výrokem babylónského Talmúdu (kiddušín 30a), že "staří se nazývají proto soferím, že 'spočítali' (H s-p-r) všechna písmena Zákona". Tak pevně stanovili, že písmo váv ve výrazu gachón (Lv 11,42) tvoří přesně střed tóry apod.

ROZDĚLENÍ BIBLÉ

Rozdělení Bible na kapitoly je poměrně mladého data. Pochází z 13. století a zavedl je profesor pařížské univerzity Stephan Langton (1150 - 1228), který se stal později arcibiskupem z Canterbury.

Židé však takového rozdělení Bible na kapitoly neznali. Proto rozdělili celý Starý zákon - s výjimkou žalmů - na takzvané otevřené a uzavřené oddíly.

Otevřený oddíl (H p^etúchá), označený písmenem pé (סר Gn 1,8.15 aj), začíná na počátku řádky po prázdné nebo ne zcela vyplněné větší mezeře.

Naproti tomu uzavřený oddíl (H s^etúmá), označený písmenem sámek (סנאפř. Gn 3,15 n aj), začíná po menší mezeře v textu.

Vedle toho se však uplatnilo starší liturgické dělení starozákonního textu. Celý Starý zákon byl rozdělen na 452 řad (H s^edarím = parikopy); to znamená, že v palestinských synagogách se měla celá tóra přečíst jednou za tři roky. Naproti tomu babylónští židé uplatňovali jiné dělení textu. Tóru rozdělili na 54 (nebo na 53) odstavce, takže se celá pak přečetla za jediný rok. Toto rozdělení Pentateuchu časem zvítězilo a bylo přijato všemi židy.

PUNKTACE

Co se týče punktace, byla situace mnohem složitější než při fixování jednotného souhláskového textu.

Už v rané době existovaly určité kruhy učenců, které si uvědomovaly, že je třeba zajistit spolehlivost starozákonního textu ještě jiným způsobem než tomu bylo doposud.

Za tímto účelem byly vybrány některé souhlásky, jež měly usnadnit plynulé čtení textu. Tohoto způsobu psaní bohatě využívali např. pisatelé Kumránských rukopisů nebo Samaritánu. Závazný text, který se od 2. st. po Kr. začal tímto způsobem tradovat, učinil rázný konec libovůli dosazovat souhláskové značky kamkoli. Proto se začalo hledat jiné východisko z této složité situace.

Pro potřeby židovských věřících, hlavně v diaspoře, byl vytvořen foneticky transkribovaný text, který sloužil ke správné výslovnosti hebrejského znění. Takový text přepsaný řeckými písmeny, uvádí Origenes ve druhém sloupci své Hexaply. Avšak odpor židů vůči všemu řeckému odsoudil i tento dobře míněný pokus, takže od 5. st. po Kr. začali másoretáři podle syrského vzoru označovat souhlásky v hebrejském textu znaménky, která umísťovali nad i pod

jednotlivá písmena.

Takovéto označování hebrejského textu nazýváme punkta-
cí, protože v tomto systému převládají tečky, latinsky puncta. Másoreťáři nazvali tyto značky n^equddōt, to jest body, takže hovoříme o bodování, případně o punktování textu, neboli punktaci.

Během doby se na Východě i na Západě vyvinuly punktační soustavy, a to soustava babylónská, palestinská a tiberiad-
ská.

Soustava babylónská

Je supralineární punktací, psanou nad řádkou. Poněvadž se původně pro samohlásky a, á, í u používaly souhlásky 'alef, 'ajin, jód a váv, stala se z nich postupem doby punktační znaménka.

Babylónská soustava se dožila dvou úprav: Starší, jednoduché, představované fragmenty ze 7. století (E)¹ a soustavy mladší, komplikované, použité ve fragmentech z 8. a 9. sto-
letí (K).

Vývoj komplikované soustavy pravděpodobně souvisí s vy-
stoupením židovské sekty (H k^era 'ím), kterou založil 'Anan ben David kolem roku 760 po Kr. Tato sekta se držela výslovně Písma a rabínské dodatky (Talmúd) odmítala. Vzhledem k tomu, že se mylně domnívala, že punktace pochází přímo od Mojžíše jako součást Hospodinova zjevení na Sínaji, pro-
jevila značný zájem o studium textu Písma a vyvinula snahu zachytit co možná nejpřesněji jeho výslovnost.

Babylónská punktační soustava byla do 12. až 13. sto-
letí pěstována v Jemenu. Zde pak vlivem pozdější tiberiadské punktace vznikla typická tradice jemenská, která sice používá tiberiadskou vokalizaci, avšak se supralineárními značkami.

Soustava palestinská

Je rovněž supralineární, podobně jako soustava babylónská. V podstatě je ještě nedokonalým punktačním systémem, na němž je zřejmě závislých několik samařských rukopisů z 12. až 14. stoléní (Var pal).

Její význam spočívá v tom, že nám umožňuje si udělat představu, jak vypadaly vokalizované hebrejské rukopisy v době, kdy másoretáři v městě Tiberias na břehu Galilejského jezera začali svou práci na hebrejském textu.

Babylónské a palestinské soustavě chybí důslednost ve stanovení výslovnosti jednotlivých vokálů, jakou naopak nacházíme v práci tiberiadských másoretářů.

Hnutí keráů, jež silně ovlivnilo duchovní život židovstva, přispělo v létech 780 až 930 po Kr. i na Západě k rozkvětu práce másoretářů. Střediskem studia hebrejského textu a práce s ním bylo právě město Tiberias. Nejvýznamějšími zástupci této školy zde byly dvě rodiny, a to rodina Ben Ašer a rodina Ben Naftálí, z nichž Ašerovci patrně patřili k sektě keráů.

Palestinský punktační systém nemohl splňovat požadavky na něj kladené. Nebyl také schopný se dobře rozvíjet jako předcházející systém babylónský. Proto na základě zkušeností s palestinskou punktací byla vytvořena zcela nová soustava, a to soustava tiberiadská.

Soustava tiberiadská

Tato soustava spolu s obsáhlým systémem akcentů poskytovala možnost těch nejjemnějších odstínů, takže umožňovala výslovnost a přednes biblického textu do těch nejmenších podrobností. Přitom současně šlo učencům z Tiberiady o to, aby se dosáhlo pokud možno jednotného názoru na dosud sporné

otázky kolem hebrejského textu. Výsledkem těchto snah byl text, který zpracovala rodina Ben Ašerova. Této rodině se totiž podařilo dosáhnout jednoty jak ve vokalizaci, tak i v akcentaci textu, takže ve 14. století po Kristu byl vytvořen textus receptus, vydaný jako vzorový text Jákobem ben Chajímem v jeho vydání Bible.

Na tento středověký textus receptus měl vliv text další másoretské autority - rodiny Ben Naftálí. O rozdílech v punktaci a výslovnosti textu rodiny Ben Ašerovy a Ben Naftaliovy pojednává traktát másoretáře Míšaela ben Úzziela z 10. - 11. století. Rovněž známý kodex Reuchlianus, pocházející z r. 1105, který je uložen v Karlsruhe a je italského původu, prokazuje práci rodiny Ben Naftaliovy.

Zavedení punktace nebylo přijímáno jednomyslně a občas naráželo i na odpor. Tak např. v 9. století po Kristu zavrhl představený babylónské školy gaón Natronaj II. punktaci s odůvodněním, že nepochází z hory Sínaj jako součást Hospodinova zjevení. Později naopak se popíral její pozdější vznik.

Kolem roku 1100 vyslovil keráec Hadassi tézi, že Bůh nestvořil tóru bez punktace. Že punktace neměla stejnou váhu jako souhláskový text, není třeba dokládat. Spíše je nutno mít v patrnosti, že másoretáři, co se týká vokalizace, neprosazovali svůj vlastní názor, nýbrž, že svou prací chtěli vyjádřit určitou tradici, na níž navázali.

MÁSÓRA

Kromě hebrejského textu jsou v Hebrejské bibli obsaženy i poznámky másoretářů, které nazýváme másórou v užším slova smyslu. Západní másoretáři dělí tuto másóru na okrajovou (másóra marginalis) uvedenou na všech čtyřech krajích Bible a na koncovou (másóra finalis), jakési abecední uspořádání, umístěnou na konci Bible.

Okrajová másora se opět dělí na malou másoru (másóra parva) otištěnou na postranních okrajích Hebrejské bible a na velkou másoru (másóra magna) uvedenou ve starých rukopisech na horním a dolním okraji Bible, nyní však obsaženou ve zvláštním svazku.

Malá másora obsahuje poznámky týkající se nynější podoby textu, a to z toho důvodu, aby text zůstal nezměněn. Všude tam, kde by snadno mohlo dojít k chybě se na to upozorňuje. To se netýká jenom slov, která mohou být psána jak defektivně, tak pléně, nýbrž i tvarů, které se vyskytují v té či obdobné podobě na určitých místech. K tomuto účelu jsou uvedena čísla, která upozorňují, jak často se určitý tvar vyskytuje nebo zda jde o ojedinělý výraz, tzv. hapax legomenon.

Tak např. poznámka ke Gn 1,1 kromě jiného konstatuje, že H. tvar b^erešít se vyskytuje pětkrát, z toho třikrát na začátku verše, dále že výraz bārā'ēlohím je uveden třikrát a spojení 'et haššamajím je pouze na tomto místě. Někdy rabíni upozornili na něco zvláštního. Tak např. se uvádí, že v Dt 31,3nn verše začínají a končí Hospodinovým jménem (JHVH), jindy jsou zaznamenány různé domněnky, qere apod.

V podstatě se dá o malé másóře říci, že vykazuje pečlivé zpracování textu, i když se přitom másoretáři nevyhnuli nebezpečí, o němž už věděl apoštol Pavel, že "litera zabíjí, ale Duch dává život" (2K 3,6).

Velká másóra, umístěná na horním a dolním okraji Hebrejské bible, je v podstatě doplňkem k másóře malé. Tak je např. ke Gn 1,1 uvedeno pět míst, kde se slovo b^erešít vyskytuje. Dále jsou zde uplatněny další poznámky, které potřebují větší místo pro jejich umístění.

V koncové másóře je abecedně uspořádán másoretský materiál. Za základ koncové másory své rabínské bible použil Jákob ben-Chajjím středověkou sbírku s titulem Ochla v^eochla. V čele této sbírky stojí abecedně uspořádaný seznam slov, která se v Písmu vyskytují dvakrát - jednou bez spojky váv na počátku (1S 1,9) a jednou s touto spojkou (Gn 27,19) - podle

čehož také sbírka dostala jméno.

Másoretský materiál byl původně předáván ústně. Poně-
vadž se však časem rozrostl, bylo nutno jej rukopisně dopl-
ňovat.

Řeč másóry je hebrejská (případně v pobiblické hebrej-
štině) nebo aremejská, která převažuje. Podle tvaru textu je
různá. To znamená, že se babylónská másóra musí svou
terminologií i uspořádáním nutně lišit od másóry palestinské.
Dikce másóry je velice stručná s množstvím různých zkratk,
jimž je nutno rozumět. Pozdější písmáři másoretským poznám-
kám však už více méně nerozuměli, takže ve středověku tyto
poznámky degradovali jen na jakousi ozdobu rukopisů. Teprve
zásluhou Jáкова ben Chajjima se másoretským poznámkám dosta-
lo patřičného místa i osvětlení.

UKOPIŠY

V tomto chronologicky uspořádaném přehledu je nutno
se zmínit pouze o těch rukopisech, které jsou buď obsaženy
v Kittlově Biblii Hebraicae, nebo si zaslouží zvláštní po-
zornosti, jako např. papyrus Nashův, případně Aleppský kodex

Hebrejské rukopisy pocházející z 10. a 11. století jsou
velmi vzácné. Daleko větší část pochází z pozdější doby.

Bohatá a velmi cenná sbírka hebrejských rukopisů se
nachází v Ruské veřejné knihovně v Leningradu. Zde jsou tak
uloženy rukopisy, jež pocházejí z let 1863 a 1876, které se
zvláštní sběratelskou horlivostí shromáždil z orientálních
synagog keráec Abraham Firkovič (1785 - 1874).

I když byl Firkovič padělatelem velkého formátu - ses-
tavoval totiž v rukopisech nové kolofóny nebo ve starých
měnil datování, jen aby prokázal starobylost keráovského
židovstva, jež považoval za pravé - přesto jím sebrané ruko-
pisy mají obrovských význam.

Druhá Firkovičova sbírka obsahuje 1582 čísel psaných na
pergamenu a 725 na papíru. Vedle toho se v téže knihovně
nachází sbírka zhruba 1200 fragmentů rukopisů, pocházejících
z káhirské genízy, které shromáždil jeruzalémský ruský
archimandrita Antonín.

Událostí světového významu byl nález hebrejských svitků v roce 1947 v Kumránu v blízkosti Mrtvého moře. Tyto svitky jsou důležitým písemným materiálem o mnoho století starším než texty, které jsme dosud měli k dispozici. Navíc tyto texty pocházejí téměř z jednoho období a jednoho okruhu, kde ještě ustálená podoba textu neplatila ze legitimní. Z toho důvodu máme proto k dispozici větší počet textových růzností.

Po zcela náhodném objevu první jeskyně v roce 1947 pastýři z kmene Ta'amira, bylo pak archeology ve spolupráci s beduíny objeveno v letech 1952-1956 dalších deset jeskyní. Zvláště cenná byla IV. jeskyně, v níž se našly fragmenty z více jak 380 rukopisů a jeskyně č. XI., která - podobně jako jeskyně č. I. - obsahovala poměrně zachovalé texty.

Kromě kumránských textů, které odborníci zařazují do období před rokem 70 př. Kr., si zasluhují rovněž pozornost nálezy z vádí Murabbá'at s texty z 2. století po Kr., z doby povstání Bar Kochby v letech 132 - 135. Důležitý je i objev 14 svitků s biblickým textem z doby kolem r. 73 po Kr., které pocházejí z pevnosti Masáda v judské poušti a které zde byly nalezeny v letech 1963 - 1965. Texty většinou souhlasí s tradičním biblickým textem, pouze u textu Ezechielova je několik nepatrných odchylek.

Svitky nalezené v I. kumránské jeskyni v r. 1947 přešly jednak do majetku syrského kláštera sv. Marka v Jeruzalému, jednak do majetku Hebrejské univerzity tamtéž. V souvislosti izraelsko-arabským konfliktem byly svitky patřící syrskému klášteru přeneseny do Spojených států a zde až na apokryfní knihu Genesis zpracovány a zveřejněny.

V roce 1954 získala hebrejská univerzita za 300 000 dolarů také tyto svitky, takže měla v majetku podstatnou část nálezů z I. jeskyně. Ostatní zbývající texty jsou majetkem jordánského státu a nacházejí se v Palestinském archeologickém muzeu v Jeruzalémě, kde je zpracovává tým odborníků.

Dosud zveřejněné rukopisy z II. - XI. jeskyně znovu potvrzují vysokou hodnotu nálezů kumránských svitků.

V popředí všech nálezů biblických rukopisů objevených v Kumránu stojí:

a) Svitek knihy proroka Izajáše z jeskyně číslo I.

(1 Q Is^a viz též str. 5, kde jsou udány jeho rozměry).

V tomto svitku jsou zastoupeny různé typy písma. V první jeho polovině (k. 1 - 33) je zastoupen první typ a v druhé polovině (k. 34 - 66) pak typ druhý. V druhé polovině vykazuje text tzv. scriptio plena a četné suffixové tvary než v polovině první. Tento rozdíl psaní je dán patrně tím, že text psal buď jeden písař ze dvou různých předlo nebo písaři dva s rozdílným pojetím psaní. Pro druhou možnost svědčí obdobný způsob psaní některých papyrových svitků pocházejících z Egypta. Text svitku je tzv. vulgární, to znamená není psán tak pečlivě a vzorně jako text másoretský, přestože však se s ním podstatně shoduje, i když vykazuje četná různočtení a odchylky. Kritický aparát BH udává na 1375 variant, přičemž není brán ohled na pravopisné odchylky, jichž se odhaduje na 4500.

Druhý, pouze fragmentární text Izajášův (1 Q Is^b) je másoretskému textu blíže než text první.

b) Abakukův komentář z jeskyně I. (1 Qp Hab).

Svitek je pouze zachován v horním (tj. širším) okraji. Poškozen je i začátek rukopisu a v textu jsou mezery. Rukopis je sešit ze dvou kusů tenké, asi půl milimetru silné kůže. Z prvních dvou kapitol knihy jsou citovány kratší či delší věty, k nimž je připojen soudobý výklad uvozen úslovím "to znamená", jímž pisatel aktualizoval nábožensky-nacionálně tehdejší přítomnost, k níž ukazovalo Abakukovo proroctví. Řada různočtení obsažená v tomto komentáři s zasluhuje naši obzvláštní pozornost (viz aparát BH a BHS). Jméno Hospodinovo (JHVH) je v tomto svitku napsáno starohebrejským typem písma.

c) Svitek žalmů z 11. jeskyně (11 Q Ps⁸)

Tento svitek obsahuje 41 kánonických žalmů z třetiny žaltáře a sedm žalmů apokryfních (deuterokanonických), z nichž jeden je převzat ze Septuaginty (Ž 151) - (viz překlad a výklad tohoto žalmu uvedený jako přídavek v komentáři Starý zákon, překlad s výkladem, sv. 9 - žalmy, str. 547 - 549, Kalich, Praha 1975), dva ze syrského překladu a jeden z knihy Sírachovy 51,13 nn.

Řazení těchto žalmů se většinou liší od řazení podle másoretského textu, apokryfní žalmy jsou zařazeny mezi žalmy kánonické a v žalmu 145 se opakuje po každém verši ref-rén: "Buď veleben Hospodine a tvé jméno buď velebeno navěky a navždy". To vše ukazuje na to, že zde nejde o vlastní svitek žalmů, nýbrž o sestavu textů k účelům liturgickým. Také i v tomto svitku je Boží jméno napsáno starohebrejským typem písma.

d) Papyrus Nashův

Do roku 1947 platil tento papyrus za nejstarší svědectví hebrejského biblického textu. Papyrový svitek byl získán v r. 1902 W.L. Nashem v Egyptě, na jeho počest pojmenován a věnován univerzitní knihovně v Cambridge.

Papyrus obsahuje poměrně zachovalý text Desatera, částečně podle znění Ex 20,2 nn a částečně podle Dt 5,6 n, k němuž je připojeno izraelské význání víry, tzv šema z Dt 6,4 n.

Řazení biblického textu je dokladem, že nejde o fragment sz. svitku, nýbrž o text liturgický, případně text sloužící k nabádání nebo k vyučování. Podle soudu odborníků patří text zhruba do 2. nebo 1. století po Kristu.

e) Fragmenty z káhirske genízy

Nález fragmentů z káhirske genízy je velmi bohatý. Jejich počet se zhruba odhaduje na 200 000. Vedle biblických textů psaných hebrejsky, aramejsky nebo arabsky, tu byly uschovány midráše, Talmúd, liturgické texty, seznamy, dopisy a mnoho jiného písemného materiálu.

Zvlášť významný byl nález hebrejsky psaného textu apokryfní knihy Ježíše Síracha, neboť tato kniha byla předtím známa pouze z řeckého překladu a dále nález neznámého textu psaného hebrejsky a pocházejícího z 2./1. století př. Kr., který nese název damašský dokument. Je dáván do souvislosti s jiným dokumentem, tzv. Řádem jednoty, nalezeném v Kumránu v r. 1947.

Biblické fragmenty z genízy, z nichž některé pocházejí z 5. st. po Kr. umožňují pochopit v daleko jasnějším světle práci velkých tiberiadských mássoretářů a jejich punktační systém. Fragmenty jsou uloženy v různých knihovnách, hlavní část však přešla do Univerzitní knihovny v Cambridge a Bodleianské knihovny v Oxfordu.

f) Rukopisy Ben-Ašerovy

Pět nebo šest generací rodiny Ben-Ašerovy se zabývalo od druhé poloviny 8. století do poloviny století 10. másoretskou prací na hebrejském textu v městě Tiberias u Galilejského jezera. V obou rukopisech dochovaných až do dnešních dnů je shrnuta práce posledních členů této rodiny spolu s výsledky jejich studia.

Codex Cairensis (C)

Tento kodex obsahuje Přední a Zadní Proroky. Byl napsán v r. 895 Móše ben Ašerem a opatřen puntací. V jednom kolofonu (formuli na konci středověkých rukopisů, jež pojednává o pisateli a o dalších náležitostech /zprávách/), je zmínka o jeho objednateli a v druhém se představuje pisatel sám. Další kolofony pak vypravují o údělu kodexu. Ten byl darován obci kéraů v Jeruzalémě. Křižáci tento kodex ukořistili v r. 1099. Po jeho vrácení se stal majetkem obce kéraů v Káhiře, kde se nalézá dodnes.

Aleppský kodex

Obsahuje celý SZ a pochází z první poloviny 10. století. Podle jedné poznámky při jeho zasvěcení jej sice nenapsal Áron ben Móše ben Ašer, avšak opatřil puntací a másórou. Jeho puntaci byla věnována mimořádná pozornost, neboť měl sloužit jako vzorový kodex. Mělo se z něj předčítat pouze o svátcích pesach, letnicích a svátcích stánků; jinak měl sloužit jenom k objasňování nejasných otázek. Původně byl uchováván v Jeruzalémě, později přišel do Káhiry a odtud do Aleppa. Do BHK se nedostal proto, že majitelé kodexu byli proti jeho zveřejnění fotografickou cestou (sr BHK str. VI.).

Při protizidovských náladách v r. 1947 měl být podle zpráv zničen; nestalo se to však a byl šťastně zachráněn, i když za cenu ztráty jedné čtvrtiny (chybí knihy Gn - Dt, 28,16, Pís 3,12 , Kaz , Pl , Est , Da , Ezdr). Nyní se nachází v Jeruzalémě. Poté, co byl poprvé zpřístupněn vědeckému bádání, má být vzat za základ připravovaného kritického vydání Bible péčí Hebrejské univerzity v Jeruzalému.

Codex Leningradensis (L)

Vzhledem k těžké dosažitelnosti jednotlivých úplných biblických rukopisů pocházejících z dílny nejmladších zástupců Ben - Ašerovy rodiny), je Leningradský kodex zvlášť významný tím, že je jako svědek ben-Ašerova textu přetiskován v Bh. Podle kologonu je opisem rukopisu pořázeného Aharónem ben Móše ben Ašerem v roce 1008 po Kr.

g) Petěrsburský prorocký kodex (P)

Tento kodex obsahuje velké proroky (Iz, Jr, Ez) a dvanáct malých proroků s velkou a malou másorou. Objevil jej A. Firkovič roku 1839 údajně v synagoze ve městě Čufut Kale na Krymu. Jeho význam není dán jeho stářím (pochází z r. 916), nýbrž tím, že kodex, co se týče konsonantního textu, puntace a másory sleduje západní másoretskou tradici, avšak při zachování babylónského punktačního systému.

Tím také představuje symbol vítězství západní tradice nad tradicí východní.

h) Erfurtské kodexy

V BHK jsou uvedeny tři kodexy, jež jsou nazvány Erfurtské podle dřívějšího místa jejich uložení. Patří bývalé Pruské státní knihovně, nyní Státní knihovně pruského kulturního majetku v Berlíně. Použil je rovněž J.H. Michaelis pro své vydání bible v r. 1720, kde v aparátu uvedl důležitá čtení pěti erfurtských kodexů.

Prvý kodex (E 1) pochází ze 14. století a obsahuje hebrejský SZ, Targúm, velkou a malou másoru.

Druhý kodex (E 2) pochází pravděpodobně z 13. st. Obsahuje hebrejský SZ, Targúm Onkelos, velkou a malou másoru.

Třetí kodex (E 3) je svým stářím a úpravou textu nejdůležitější z těchto tří rukopisů. Je rovněž nejstarším německým rukopisem vůbec. Někteří odborníci jej kladou do období kolem roku 1100. Obsahuje hebrejský SZ, velkou a malou másoru a části ochla v^e ochla. Souhláskový text pochází z pera dvou opisovačů, punktace dokonce od čtyř různých rukou.

i) Zmizelé kodexy

Některé kodexy i když už neexistují, mají svůj trvalý význam, zvláště svým odlišným čtením. Proto se na tyto kodexy v BH upozorňuje.

Codex Severi (Sev)

Tento středověký rukopisný seznam, uložený v Paříži a v Praze podává 32 různě čtení pentateuchálního rukopisu Severovy synagógy v Římě. Rukopis se měl jako část kořisti dostat v r. 70 po Kr. do Říma. Zde jej pak císař Severus (222 - 235) daroval jedné, jím vystavěné synagóze. Jestliže tradice má opravu, nešlo by pak o kodex, nýbrž o svitek. V BHK se upozorňuje na tento kodex v aparátu ke Gn 18,21 24, 7 a Nu 4,3.

Codex Hillel (Hill)

Údajně jej napsal kolem r. 600 rabbi Hillel ben Móše ben Hillel. Kodex měl být velmi přesný a měl sloužit k revizi jiných rukopisů. Středověcí másoretáři a gramatikové několikrát uvádějí čtení tohoto kodexu.

Sr aparát v BHK ke Gn 6,3 19,6 EX 25,19 Lv 26,9.

Středověcí másoretáři uvádějí ještě další kodexy s jejich různočtením. Mezi ně patří:

Codex Muga, který je uváděn v pentateuchálním rukopisu Or 4445 a v Petěrsburském kodexu (sr Lv 23,13 26, 39). Není jasné, zda ve jménu Muga se skrývá jméno pisatele, či zda termínem muga (= revidovaný) není míněn revidovaný text.

Codex Jericho - sr. aparát ke Gn 31,36 Nu 5,28

Codex Jerušalmi - sr. aparát ke Gn 1é,9

Bližší údaje o těchto kodexech chybějí.

TIŠTĚNÁ VYDÁNÍ

Z tištěných vydání věnujeme pozornost pouze těm, která jsou důležitá. Z nejstarších tisků vynikají:

a/ Druhá rabínská bible Jáкова ben Chajjima, židovského učenice z Tunisu, který později konvertoval ke křesťanství a zemřel kolem r. 1538. Jeho bible byla vydána v letech 1524/25 u Daniela Bomberga v Benátkách a proto se nazývá Bombergiana. Nejstarší sice není - předcházelo jí vydání některých biblických knih v letech 1477 až 1491 - avšak měla svůj význam a až do 20. století byla směrodatným tištěným vydáním hebrejského textu Starého zákona.

Jde o tzv rabínskou bibli, to znamená, že vedle hebrejského textu je uváděn Targúm (aramejský překlad SZ) a rabínské komentáře (Ráší, Ibn Ezra, Qimchí aj.). Je to obsáhlé čtyřsvazkové dílo čítající 925 foliových listů.

Pozoruhodné na Bombergiana je i to, že dále uvádí velkou, malou a koncovou másoru, které získal vydavatel usilovnou prací z chybných rukopisů, nemajících porozumění pro másoretský materiál, a podle nichž upravil text.

b/ Vydání Johanna Heinricha Michaelise (M). evangelického teologa a orientalisty v Halle, zástupce pietismu (1668 - 1738), má v podstatě otištěný text Jablonského vydání z r. 1699 a v aparátu uvedená důležitá čtení 5 erfurtských kodexů a dalších tištěných vydání. Pravděpodobně jde pouze o rozdíly v akcentech. Na okraji poznamenána paralelní místa biblického textu.

c/ Benjamin Kennicott (1718 - 1783), anglický teolog, knihovník (1767) a kanovník v Oxfordu (1770) uspořádal bohatou a dodnes používanou sbírku různě čtení s názvem: Vetus Testamentum Hebraicum cum variis lectionibus ve 2 svazcích (Oxford 1776 - 1780 /Ken/). Kennicott uvádí másoretský text podle vydání Holandana van der Hooghta z r. 1705, samaritánský text podle Londýnské polygloty 1653 - 57. V aparátu se uvádí na 600 hebrejských rukopisů s odchylkami, zaznamenává 52 vadání a 16 samaritánských kodexů, které se týkají souhláskového čtení.

d/ Sbírkou různě čtení představuje rovněž dílo J.B. de Rossi, které uvádí vybraná a důležitá čtení ze 1475 rukopisů.

e/ S. Baer (Var^B) ve spolupráci s orientalistou F. Delitzschem (1869 mn) se snažil o co nejpřesnější vydání másoretského textu (s výjimkou knih exodus - Deuteronomium), a to na základě starších tisků a rukopisného materiálu.

f/ Christian D. Ginsburg uspořádal v r. 1908 a v letech dalších vydání pro Britskou zahraniční společnost (British and Foreign Society) s titulem: The Old Testament, diligently revised according to Massorah and the early editions with the various readings from MSS and the ancient versions. Další vydání tohoto díla vyšlo v r. 1926.

Ginsburg tiskl v podstatě text Jáкова ben Chajjima z let 1524/25. V aparátu uvádí čtení z více jak 70 rukopisů a 19 tisků uspořádaných před r. 1524. Sbírka rukopisů pocházejících z Britského musea se týká doby kolem 13. století.

g/ Nové vydání Britské a zahraniční společnosti uspořádal v r. 1958 N.H. Snaith. V podstatě jde o rukopis Or 2626 - 2628, který byl napsán v Lisabonu v r. 1482 a je uložen v Britském museu. Vedle toho jsou přibrány: rukopis Or 2775 (jemenský rukopis psaný 1468 - 80) a tzv. Shem-Tob-Bible (španělský rukopis z r. 1312). Tyto rukopisy sledují Ben-Ašerovu tradici, takže text se v celku kryje s textem v 3. vydání BHK.

h/ Hebrejská universita v Jeruzalému připravuje vydání Starého zákona (The Hebrew University Bible Project), a to podle tzv. Sample Edition s texty Iz 2 5 11 51 (M. H. Goshen-Gottstein, The Book of Isaiah, Sample Edition with Introduction, Jeruzalem 1965). Text je tištěn podle Aleppského kodexu s velkou a malou másorou. Význam tohoto vydání nespočívá pouze v tom, že představuje prvé zveřejnění textu Aleppského kodexu, nýbrž i v tom, že uvádí textově kritická různočtení během dlouhé historie sz. textu (četná různočtení, text ze svitků nalezených v judské poušti, rabínskou literaturu, středověké rukopisy, podrobnosti při psaní, vokalizaci a akcentaci hebr. textu).

i/ V BHK jsou dále uvedena tato různočtení:

a) Karejské rukopisy z 10. a 11. století s hebrejským textem v arabském písmu, arabsky psaným. Jde o sbírku 6 karejských rukopisů hebrejské bible arabského charakteru/V(ar)^J..

b) Variatio secundum Odónem / V(ar)^O. V latinském díle dosud neznámého středověkého scholastika Odóna se nachází 78 biblických citátů, z toho 4 opunktovaných. Dílo, které se snaží o znovu obrácení židů na křesťanskou víru, bylo napsáno koncem 12. a začátkem 13. století. Citáty jsou vzaty z knihy proroka Joela s jednoduchou tibe-

riadskou punktací. Někteří se domnívají, že jde
raně másoretské, případně mimomásoretské texty.

V (ar)^S = Var secundum Strack, Biblicko-aramajská
gramatika (Grammatik des Biblisch-Aramaischen) 1921).

K této gramatice připojil autor čtení některých nezveřej-
něných rukopisů.

V (ar)^W = Variatic secundum Wickès, A treatise on the
accentuation (1881, 1888).

Samařský pentateuch

Důležitou událostí v dějinách poexilního židovstva
bylo oddělení Samaritánů od Židů. Nevíme přesně, kdy se
zcela oddělila samařská obec od obce jeruzalémské. Podle
dřívějších názorů se tak stalo v průběhu 4. století před
Kristem jako výsledek delšího vývoje. Podle novějších průz-
kumů, které se mimo jiné opírají i o nálezy kumránských tex-
tů, se však tak mohlo stát během hasmoneovského období
jako reakce na událost zničení Šekemu a svatyně na hoře Ga-
rizimu během vlády Jana Hyrkána (patrně r. 128 př. Kr.). Sr.
(Starý zákon, překlad s výkladem - Starozákonní apokryfy,
Kalich-Praha 1985, str. 31).

Při tomto schismatu si vzali Samařané svaté Písmo v tehde-
jším rozsahu, tj. Pentateuch. Máme tak Pentateuch v jedné
ze dvou hebrejských recensí, konkrétně samaritánské.
Samaritáni pro své Písmo svaté užili zvláštního typu písma
které vychází ze starohebrejského archaizovaného písma
hasmoneovského období.

Když se v roce 1616 samaritánský Pentateuch stal zná-
mým i na Západě na základě objevu rukopisu nalezeného
v Damašku, začaly se k němu upírat oči mnohých s velkou
nadějí, neboť panovala domněnka, že se tímto způsobem může
dojít k původnímu textu originálu. Později však jeho význam
upadl, také částečně v souvislosti s jeho nízkým hodnocením
jež vyjádřil v r. 1815 prof. W. Gesenius. Jak se ukázalo,
samařský Pentateuch není nezávislým textem.

nýbrž pouze zpracováním másoretského textu ze samaritánského hlediska, a to jak po stránce věcné tak i jazykové.

Zjistilo se, že samaritánský Pentateuch v 6 000 případech vykazuje odchylky od textu másoretského. Velká většina odchylek je pouze pravopisného druhu, takže smysl textu ovlivnit nemohou.

Další odchylky, v počtu asi 1 900 souhlasí proti másóře se Septuagintou (sr též Sk 7,4.32 a snad i Žd 9,3 n).

Jiné odchylky byly však provedeny v zájmu samotného kultu Samaritánů. To platí zvláště o textu Dt 11,30, kde za slovem 'božiště Móre' v másoretském textu, má samaritánská verze 'naproti Šekemu' (múl šekem; sr kritický aparát v BH).

Zbývajících 19 odchylek v 5. Mojžíšově se přímo týká míst, kde si přeje být Hospodin uctíván a kde se mají také postavit kameny, které mají připomínat slova jeho smlouvy (sr Joz 8,30-32; v ekumenickém překladu Bible k Dt 11,4 se upozorňuje na tento rozpor mezi tradicí židovskou a samaritánskou.).

Vlastní podoba samaritánského textu se však spíše vysvětluje tím, že jde o populární versi předpokládaného originálu (Kahle). Zastaralé tvary byly modernizovány, včetně konstrukce zjednodušeny a některé zvláštnosti, typické pro popularizaci textu přijaty. Tato popularizace má však jen potud smysl, pokud je v zájmu umožnit lidu hebrejský text srozumitelným. Bylo tedy např. upuštěno od zcela zbytečného překladu samaritánského textu do aramejštiny. Zdá se tedy, že samaritánský Pentateuch je pozoruhodným svědkem podoby textu, jenž byl kdysi velice rozšířen a jenž na určitých místech souhlasí s Kumránskými rukopisy, Septuagintou, Novým zákonem a s několika revisemi z oficiálního židovství vyšlých textů.

Texty mladší než ty, které pocházejí ze 13. století jsou velice řídkým zjevem. Nejstarší známý rukopis v knižní podobě je uložen v universitní knihovně v Cambridge. Dělá dojem, že byl napsán v době kolem r. 1200.

Velkou proslulost má také posvátný svitek samaritánské obce v Náblúsu (Šekemu), jež obdržel po opisovači svitku jméno. Ve skutečnosti jde o kompilaci pouze několika fragmentů. Za nejstarší a původní část svitku Abíša se pokládá oddíl Nu 35 až Dt 34, který je datován do 11. století.

PŘEKLADY Z PŮVODNÍCH JAZYKŮ

Hebrejský text, který se nám dochoval a který máme k dispozici, prodělal během staletí řadu změn. Přesto však - jak ostatně prokázaly i kumránské nálezy - je v něm poměrně málo porušených míst. Proto také mají překlady, pořizované ~~z~~ ^z hebrejského originálu, tak velký význam.

Dlouhou dobu se vědci snažili dobrat na základě textové kritiky překladu, o něm předpokládali, že by mohl být co nejvěrnější své původní předloze. Ve skutečnosti však věci tak jednoduché nejsou. Každý, kdo překládá, si zároveň uvědomuje, že ke slovu nepřichází jenom původní text, z něhož se překlad pořizuje, nýbrž, že je tu i otázka pochopení a porozumění textu, který má překladatel před sebou.

S plným porozuměním chápeme výrok církevního otce a historika Eusebia (260 - 340) z palestinské Kaisareje, který se také překladač předkládání: "Předkládám-li doslovně, vyzní to nevhodně; jestliže změním pořadí slov, bude se zdát, že jsem se odchýlil od povinnosti překladatele". Podobně hovořil o Bibli a jejím překladu autor, který žil o více jak šest století později než Eusebios, vrchní rabín pražský, dr. Gustav Sicher (1880 - 1960). V předmluvě ke svému překladu Páté knihy tóry (= Deuteronomia), který vyšel u nás v roce 1950 v nakladatelství Melantrich s názvem Řeči Mojžíšovy, mimo jiné napsal: "Překládat bibli není snadná věc. Překladatel musí sloužit dvěma pánům: originálu a čtenáři, jinak trpí nejen čtenář, ale i bible". (str. 21).

Překládat Bibli, zvláště v českém prostředí, opravdu není snadná věc. Český čtenář, odchovaný husitskou a reformační tradicí bude vždy srovnávat každý nový překlad s Kralickou biblí. Nejen proto, že tento překlad Jednoty bratrské se stal všeobecně známým a vešel tak říkajíc do krve, ale i z toho důvodu, že v dnešní době je dosud nejživější památkou staršího období české literatury.

Překlad Bible je vždy v jistém smyslu odvaha, jak napsal v předmluvě k svému překladu profesor NZ bývalé Husovy čs. bohoslovecké fakulty v Praze, František Žilka: "Jsem si vědom nesmírných obtíží, s nimiž je překlad spojen. Nejde o nic menšího, než o to, přetlumočit náboženský a myšlenkový svět do dnešní řeči; zachovat jeho obsah a ráz, a učinit jej srozumitelnějším, bližším jednak tomu, kdo zná náš kralický text a sám se přesvědčil, jaké jsou v něm nesnáze, jednak těm, kdo nově a prvně přistupují ke čtení této knihy" (str. 5, Praha 1946).

Každý překladatel je v podstatě produktem své doby, prostředí a světa, ve kterém žije. U většiny z nich jde o zcela neznámé, anonymní autory, kteří - ať už vědomě či nevědomě - do Bible vkládají své náboženské názory a představy, ale i záležitosti, jež se týkají vzdělání, jazykových schopností apod. To všechno se pak v každém překladu odráží jako v zrcadle. Každý překlad Bible je pak z tohoto hlediska svérázný dokument, který musíme jednotlivě posuzovat i hodnotit. To se pochopitelně týká i Českého ekumenického překladu Bible (1.vydání r. 1979, druhé vydání r. 1984, 3. podstatně doplněné a přepracované vydání r.1985).

SEPTUAGINTA (G LXX (O')

Prvou knihou, s níž přišel helénistický svět do styku a která mu zprostředkovala kontakt se starozákonním zjevením a se světem Starého zákona vůbec, byl překlad do lidové řečtiny, zvaný Septuaginta.

Za místo jejího vzniku, především tóry (= Pět knih Mojžíšových) se pokládá egyptská Alexandrie, kde bylo židovské obyvatelstvo mluvící řeckým jazykem početně zastoupeno. Zde od 3.století př. Kr. začal vznikat překlad Septuaginty.

Z historického hlediska to byla událost nesmírného významu. Dá se dokonce říci, že to byl vůbec první překlad většího díla od cizího jazyka. Tak vstoupila Bible jako kniha malého společenství Božího lidu do povědomí světa četných pohanských národů. S nastupujícím křesťanstvím, jež tuto knihu přijalo za svou, stala se Septuaginta kvasem, který všechno prokvasil (Mt 13,33 Lk 5,6 Ga 5,9).

O vzniku tohoto díla nám podává zprávu v legendárním pojetí tzv. Aristeův dopis. Jeho obsahem je zpráva o tom, jak jednoho dne jakýsi Demetrios z Falerónu, domnělý představený proslavené alexandrijské knihovny, zpravuje svého pána krále Ptolemaia II. Filadelfa (285-247 př. kr.), aby mezi svazky knihovny byl přijat i židovský Zákon, (tj. Pentateuch) ale že by napřed musel být přeložen. Král s tímto podnětem souhlasil a vyslal do Jeruzaléma k veleknězi Eleazarovi poselstvo v čele s Aristeem s prosbou, aby pro tento překlad dal k dispozici schopné muže. Eleazar vyslal 72 mužů, po šesti z každého kmene, s cenným svitkem tóry do Alexandrie. Po velkolepém přijetí prokázalo poselstvo schopnost takové dílo podniknout na základě hlubokých výroků z pokladů židovské moudrosti. Poté byli převedeni na ostrov Faros spojený hrází s Alexandrií, aby zde v klidu a odloučenosti od světa pořídili za 72 dní překlad tóry, jejíž text, na němž se překladatelé sjednotili, zaznamenal sám Demetrios.

Hotový překlad byl nejprve přečten židovskému společenství, jež ho ohodnotilo jako krásný, zbožný a přesný. Měl platit za závazně nedotknutelný. Proto byl proklet každý, kdo by k textu něco přidal, měnil nebo vynechal. Teprve poté byl překlad předán králi, který dal k němu podnět. Obdivoval se duchu překladu a propustil jeho překladatele s bohatým obdarováním do jejich domovů. Potud Aristeos.

Co se o tomto překladu napsalo, bylo přijato jak židy, tak i křesťany. Historik Josef Flavius (37/38 - 100 po Kr.), přijímá tuto zprávu doslova, Filó Alexandrijský (25 př. Kr. až 40 po Kr.) prohlásil tento překlad za dílo božské inspirace a překladatele za proroky. Přestože pracovali zcela odděleně, dosáhli naprosto jednoznačného znění překladu.

Tato Filónova slova převzali i křesťanští církevní otcové a rozšířili je na celý Starý zákon, ačkoli Aristos hovořil pouze o překladu tóry. Psedo - Justin žijící v 3. st. po Kr. ve svém spise Cohortatio ad gentiles tvrdí, že viděl dokonce zbytky cel, v nichž tito překladatelé pracovali. To je ovšem zbožná fantazie, jež svědčí pouze o tom, jak vysoko si cenily Septuagintu křesťanské církevní kruhy.

To, co se v Aristeově dopise říká, je více méně nevěrohodné. Nenapsal jej žádný pohan, jak se uvádí, nýbrž zbožný žid, který chtěl oslavit Zákon svého lidu a moudrost v něm obsaženou ústy pohanského krále. Pisatel listu rovněž nežil v době Ptolemaia Filadelfa, nýbrž více jak o jedno století později. Překlad Zákona nebyl pořízen na podnět vědychtivého krále, nýbrž na podnět egyptských židů, kteří už hebrejsky neuměli a bez překladu Písma se nechtěli obejít. A konečně: překlad nesahá svými kořeny až do Palestiny, nýbrž směřuje pouze do Alexandrie, do židovské tamnější diaspory, jejíž příslušníci hovořili řečí běžnou v jejich všedním životě.

Legendární charakter Aristeova dopisu je už delší dobu znám. Přesto však má v jedné věci pravdu: Jde o překlad, jehož znění od počátku bylo autorizováno a jenž se stal na dlouhou dobu Písmem řecky mluvících židů.

Vznik a dějiny Septuaginty až do 2. st. po Kr.

Řekli jsme, že Aristeův dopis klade vznik překladu Pentateuchu do první poloviny 3. století před Kristem. Na tomto pojetí je něco pravdy. Předně to, že vznik tohoto překladu spojuje s židovskou obcí v Alexandrii. Dále že počátky tohoto překladu mají patrně svůj původ v ústní překladatelské tradici při bohoslužbách, podobně jako aramejský překlad Targumů má svůj původ v palestinské oblasti.

Je přirozené, že napřed byla přeložena nejdůležitější část Písma - tóra a pak následovaly i ostatní knihy Starého zákona. Předmluva k Sírachovcově knize, jejíž vznik kladou odborníci na začátek 2. století př. Kr. hovoří hned na začátku o tom, že "Velká a vzácná naučení nám byla dána prostřednictvím Zákona, Proroků a ostatních spisů, které po nich následovaly". (ř. 1 n . 24 - 26). Předpokládá tedy delší dobu překladu celého Starého zákona. To je i důvod, proč Septuaginta nemůže být dílem jednotlivce, případně úzkého kruhu překladatelů.

Jak dále prokázala textová kritika, nemá překlad všech knih stejnou hodnotu. Došlo se k závěru, že na některých knihách (Iz Jr Ez Dvanáct proroků) se podílelo více překladatelů (alespoň tři), jiné jsou pojety doslovněji, a opět jiné jako Jób a Daniel mají volnější znění.

V řeckém překladu Jeremjášově chybí proti masoše 2 700 slov a rozdělení textu je jiné, neboť předloha použitá při překladu sz. proroka byla odlišná od másoretského znění, jež máme nyní k dispozici. V kumránských nálezech textů nebylo nalezeno jen delší znění prorocké knihy, nýbrž také v jednom fragmentárním textu (4 Q Jer^b) i kratší pojetí, jež dosud bylo známo pouze z řeckého překladu.

Velký význam Septuaginty spočívá i v tom, že umožnila v diaspoře žijícímu židovskému obyvatelstvu číst jejich Písmo v řeči, jíž hovořil tehdejší vzdělaný svět.

Ale i ti, kteří k židovské diaspoře nepatřili, měli nyní možnost studovat a číst Starý zákon v řeči vzdělanců (sr Sk 8,26). To bylo důležité i pro začínající křesťanství, neboť ve svém misijním díle mohlo navázat na myšlenky obsažené v této knize, zvláště pak na zvěst o Kristu jako Mesiáši. Tím se také Septuaginta stala knihou prvních křesťanů. Zvláště v disputacích mezi židy a křesťany docházelo ke sporům, neboť se křesťané často dovolávali Septuaginty, co se týče např. Ježíšova narození z Panny (sr Iz 7,14) apod.

Časem do textu Septuaginty pronikly i křesťanské vložky, jako např. do Ž 95, 13 aj. To vše vedlo nakonec židovství k tomu, aby text Septuaginty zavrhl a zvolilo si jiný, třeba i dokonalejší překlad.

Tak vznikly postupně další řecké překlady a revize, jako byl překlad Aquilův a Symmachův a revize Theodotionova.

Mladší řecké překlady a revize

- a/ Aquila (A), který pocházel se Sinope v Pontu, byl podle tradice proselyta a dokonce žák rabbiho Akíby. V jeho duchu vytvořil doslovný otrocký překlad, který místy až vyvolává na tváři úsměv. Dal si totiž záležet, aby hebrejský text, slovo od slova napodobil v řečtině, což nakonec vedlo k neřecky znějícímu textu. Slovní bohatství tohoto překladu však ukazuje na dobrého znalce řečtiny. Podobně znějící slova a refinovaná doslovnost však v očích současníků nebyla překážkou, nýbrž naopak doporučením, takže jeho překlad vytvořený v r. 130 po Kr. se těšil velké oblibě u židů. Ještě císař Justinián v roce 553 po Kr. dal souhlas používat tento překlad v synagoze vedle oficiálního překladu - Septuaginty. Znění Aquilova překladu je zachováno vedle citátů a hexaplárních fragmentů na palimpsestu z káhirské genízy ze 6. st. po Kristu.
- b/ Symmachos (Σ), vytvořil kolem roku 170 po Kr. překlad, který měl být nejen doslovný, ale i řecky dobrý. Podle církevních otců Eusebia a Hieronyma byl Symmachos sektář, ebionita, podle Epifania Samaritán přestoupil k židovství. O jeho překladu jsme informováni z hexaplárních fragmentů.
- c/ Theodotion (Θ) žil koncem druhého století po Kr. a podle starokřesťanské tradice byl proselytou. Nějaký nový překlad nevytvořil, nýbrž pouze zrevidoval řecký text podle hebrejského originálu. Zda revidovaným textem byla Septuaginta, se naví. Problém spočívá v tom, že 'theodotionovské' čtení je obsaženo v textech, které jsou prokazatelně starší

než Theodotion sám. Někteří badatelé tuto skutečnost vysvětlují tak, že Theodotion zrevidoval starší překlad, který až na několik starocírkevních citátů zanikl. Také dosavadní domněnka, že Theodotionův překlad zatlačil v knize Daniel téměř všechny rukopisy Septuaginty, by měla být podrobena revizi podle A. Schnitta (Stammt der sogenannte Q text bei Daniel wirklich von Theodotion? NAG I. Phil.-hist. Klasse, Jahrgang 1966, č. 8).

Vedle těchto tří překladů, které velmi silně na Septuagintu působily, se zmiňuje Origenes ještě o dalších, velmi málo známých, jež uvádí jako Quinta (E'), Sexta a Septima.

ORIEGENOVA HEXAPLA

Množství vedle sebe obíhajících překladů a k tomu navíc hebrejský text působily zmatečně, zvláště v diskusích se židy. Do těchto zmatků chtěl vnést světlo alexandrijský teolog Origenes.

Tímto světlem měla být jeho Hexapla, mohutné dílo, které vytvořil v letech 230 - 240 po Kr. Účelem této práce bylo, jak sám prohlásil, vyzbrojení křesťanů k diskusi se židy, kteří se odvolávali na hebrejský text.

Text Písma Origenes seřadil vedle sebe do šesti sloupců:

1. Hebrejský text
2. Hebrejský text v řecké transkripci
3. Překlad Aquilův
4. Překlad Symmachův
5. Septuaginta
6. Theodotionova revize

Podle zprávy církevního otce Eusebia připojil ještě v knize Žalmů pátý, šestý a sedmý překlad.

Hebrejský text předchází ostatním překladům či revizím ostatní řazení překladů odpovídá jejich vztahu k hebrejskému textu. Proto je Aquilův překlad zařazen hned na prvním

místě po hebrejském originále.

Hlavním zájmem obyvatel alexandrijské židovské diaspory bylo vyrovnat se pomocí jiných překladů hebrejskému originálu.

Pro tento účel posloužily Origenovi značky, které použil význačný textový kritik **A r i s t a r c h o s** (217 - 145 př. Kr.) a které byly běžné v alexandrijské filologii. Byly to: Obelos (-, ¯, ÷), metobelos (/., ' /., /) a asteriskos (.̣.). Užívaly se následujícím způsobem:

a/ Slova, která byla v Septuagintě, ale v hebrejském textu nebyla (a měla být fakticky škrtnuta), byla označena obelem nebo metobelem (sr Gn 1,14).

b/ Slova, která v hebrejském textu byla, ale v Septuagintě chyběla, byla dosazena z jiných překladů do 5. sloupku pro Septuagintu v Hexaple, avšak označena asteriskem a metobelem (sr Gn 1,7).

Přesto však někdy Origenes do septuagintního textu zasáhl, aniž by jej nějakým způsobem označil. Takovýto zásah do textu v 5. sloupci Septuaginty nazýváme Hexaplární recensí.

O vnější osnově Hexaply nás zpravují Milánské fragmenty (Codex rescripturus Bibliothecae Ambrosianae O 39 sup.), které v roce 1895 objevil J. kard. Mercati a které nám umožňují si udělat přesnější představu.

Jde o palimpsest, který ve své spodní vrstvě (psané minuskulním písmem a pocházející z 9. - 11. st.) obsahuje exegetickou kompilaci: V čele stojí celý (28) žalm ve sloupcové formě Hexaply, pak následuje v řádcích psaný septuagintální text příslušného žalmu s připojeným výkladovým komentářem různých církv. otců (tzv. catenou).

První sloupec s hebrejským textem je vynechaný a šestý sloupec místo obvyklé Theodotionovy recenze má tzv. pátou edici žalmů (editio quinta). Septuagintální text nemá žádná aristarchická znaménka.

Tímto způsobem se nám zachovalo asi 150 veršů hexaplárního žalmu. Navíc pak nám milánský palimpsest poskytuje jedinečný materiál, který má nejen význam pro zkoumání řeckého překladu Písma, ale i pro historii hebrejského textu.

V druhém sloupci palimpsestu (v rukopisu vlastně prvním) je v přepisu hebrejského textu zachycena hebrejská výslovnost, jež je starší než tiberiadská.

Vedle Hexaply vytvořil Origenes ještě druhé své dílo, Tetrapla, jež obsahuje pouze čtyři překlady. Zda je Tetrapla pozdějším zkráceným vydáním Hexaply (jak se běžně chápe) nebo je její předchůdkyní (tak O. Proksch) se přesně neví.

Obě Origenova díla, jak Hexapla, tak Tetrapla jsou velmi objemná. Hexaplu tvořilo asi 6 000 listů v 50 svazcích.

Nacházela se v palestinské Kaisareji, kde padla za oběť islámským výbojům. Naštěstí byl často opisován text hexaplární text Septuaginty, o jehož rozšíření se zasloužili Pamphilus a Eusebius. Autentický rukopis hexaplárního textu se nám sice nezachoval, ale existují rukopisy, které jsou více méně blízké hexaplárnímu textu.

Z důležitých svědků hexaplárního čtení je dlužno jmenovat kodex Colberto-Sarravianus (G) z 4. nebo 5. století a některé minuskulní rukopisy. Cenný je též překlad hexaplární recense, tzv. Syrohexaply pocházející z let 616/17 z pera biskupa Pavla z Telly. Tento překlad se zachoval též v kodexu Ambrosianus Syrohexaplaris z 9. st. uloženém v Milánu a obsahujícím Proroky a Spisy.

Z majuskulních rukopisů si zasluhují pozornost kodex Coislianus (M) a kodex Marchalianus (Q).

JINÉ RECENSE SEPTUAGINTY

Origenes nebyl jediný, kdo Septuagintu přepracoval. Církevní Otec Hieronymus kolem roku 400 uvádí ve své předmluvě ke knihám Paralipomenon jména tří recensentů: "Alexandria et Aegyptus in Septuaginta suis Hesychium laudat auctorem; Constantinopolis usque Antiochiam Luciani martyris exemplaria probat.

Mediae inter has provinciae Palaestinos codices legunt, quos ab Origene elaboratos Eusebius et Pamphilus vulgaverunt; totusque orbis hac inter se trifaria varietate compugnat." (Alexandrie a Egypt, co se týká Septuaginty, chválí za autora svého Hesychia; Konstantinopol až po Antiochii uvádějí jako vzor Lukiana. Střední palestinské provincie pak mezi nimi čtou kodexy, zpracované Origenem, které rozšířili Eusebius a Pamphilus; celý svět pak mezi sebou bojuje o tuto trojí různost).

Podle toho pak by ve starověké církvi měly různé provincie svůj zvláštní text Písma – jež by se dal srovnávat s různou podobou textu v církevních zpěvnících. Přesto však se nedá z Hieronymových slov soudit, že by šlo pouze o tyto tři recenze a že by Hesychius a Lukian měli někde převládající postavení.

Lukian byl presbyterem v Antiochii a zemřel v roce 312 mučednickou smrtí. Hesychius je snad totožný s biskupem, jenž byl usmrčen v době pronásledování císařem Diokleciánem (284 – 305).

Zatímco je o lukianovské recensí tu a tam zmínka, neplatí to o hesychiovské, o níž se nikde nehovoří, která je pro nás jedva pochopitelná a časově nezařaditelná (J. Ziegler, *Isaias* 1939, str. 23).

Církevní otcové Chrysostomos a Theodoret z Kypru ve svých citátech Písma uvádějí text lukianovské recenze, jenž je ostatně dosvědčen četnými minuskulemi, jak mimo jiné upozornil prof. P. Kahle v *Theologische Literaturzeitung*. 79 (1954, sl. 83 nn).

Zmíněné recenze však nepředstavovaly konečnou fázi v historii septuagintálního textu. Vývoj šel dál. Recensované texty splývaly s jinými, působily vzájemně na sebe. Výsledkem tohoto procesu byly více méně smíšené texty ve všech tradovaných rukopisech. Při pořizování kopii se navíc snadno mohlo stát, že jednotlivý rukopis mohl být opsán z různých recensí, což tu a tam zavádělo badatele septuagintálního textu.

Z toho, co bylo řečeno vyplývá, že dějiny tradovaného textu Septuaginty byly mimořádně spleťtí. Žádná z předávaných forem textu nezachovala původní podobu překladu, takže se k nějaké Pra-Septuagintě těžko mohlo dojít.

Proto si význačný badatel septuagintálního textu Paul de Lagarde /1827 - 1891/, vytkl za svůj cíl: "Tři Hieronymem zmíněné recenze postavit do sloupců vedle sebe, a ze srovnání těchto tří textů usuzovat na další možnosti.". (Septuagintastudien, Abhandl. d. Göttinger Ges. d. Wiss. 37 / 1891, s. 3). V podstatě této práce šlo u církevních otců a jiných kritérii rozdělit tyto rukopisy na jednotlivé recenze. Odtud se mělo dospět k pratektu, přičemž text, jenž by stál nejdále od textu másoretského, pokládat za původní.

I když se v řešení tohoto problému mnoho udělalo, zvláště zásluhou göttingenské společnosti věd pod vedením prof. Alfreda Rahlfsa (1865-1935), přesto vytčeného cíle daného Lagardem nebylo dosaženo.

Podstatně jiný názor o vzniku a historii Septuaginty a o metodě jejího zkoumání zastával Paul Kahle (1875 - 1964), který vycházel z nového výkladu Aristeova dopisu.

Podle Kahleho se v něm dají do jisté míry prokázat velmi staré stopy řeckých překladů. Vedle nich pak byl v 2. st. př. Kr. pořízen standartní překlad, který se však všude neprosadil a jehož se židé v potyčkách s křesťany zřekli.

Teprve v křesťanské církvi se řecký překlad celého SZ vyvinul v standartní text, na nějž v 2. st. po Kr. byl přenesen název Septuaginta včetně jejího hodnocení.

Zkoumání starších forem řeckého překladu je podle Kahleho úlohou vědy a nikoliv nějakou rekonstrukcí imaginárních pratektu Septuaginty.

Zbývá otázka, jak máme hodnotit překlad Septuaginty. S jakými předpoklady přistupovali její překladatelé k tomuto dílu, jakými úmysly byli vedeni a jak věrně se odrážel v jejich díle hebrejský text, z něhož překládali?

Odpověď na tyto otázky je závažná v tom smyslu, do jaké míry můžeme Septuagintu podrobit textové kritice. Z tohoto důvodu můžeme poukázat pouze na několik charakteristických rysů, které slouží spíše jenom jako příklad.

a/ Řeč Septuaginty je k o i n é, běžná hovorová řeč helénistického židovstva. I když v řeckých překladech pořízených židy jsou hebraismy, případně arameismy, přece jich není tolik, jak se dříve soudilo, zvláště po tom, co se koncem minulého století objevily papýry psané jazykem koiné.

V řeckém překladu SZ někdy překladatelé postupovali spíše cestou subordinace místo koordinace (sr Gn 24,28): "Dívka odběhla to oznámit ... " (LXX), "Dívka odběhla a oznámila ... " (H).

Při tak obsažném slovu jako je hebrejské *dābār* (= řeč, slovo), se překladatelé naspokojili pouze opakováním výrazu (rhéma, *logos*), nýbrž hledali výrazy odpovídající jazykovému citu a myšlení helénistického světa. Tak např. místo slova *dābār* použili v Ex 1,18 výrazu *pragma* = událost, věc, čin; 18,6 *antilogia* = námitka, odmluva; 18,22 *kríma* = rozhodnutí, soud; 24,18 *krísis* = rozhodnutí, soud; 21,1 *toto, tato* apod.

Podle názoru některých odborníků, nevěnovali překladatelé Suptuaginty v gramatickém a lexikálním ohledu tolik pozornosti, jak by vyžadoval překlad. Tak např. běžný výraz *dēbēr* = mor zaměnili za výraz *thánatos* = smrt, nebo jej četli jako *dābār* = slovo (sr Ab 3,5 Ž 90,3.6).

b/ Židé v diaspoře se nelišili pouze řečí od mužů, kteří pracovali na hebrejské podobě Starého zákona, nýbrž žili ve světě s jiným sociálním zaměřením, s jiným způsobem myšlení a často i vírou. Tento svět je proměnil, 'zhelénisoval'. O Bohu mluvili abstraktně, filozoficky, jako 'Hebrejové', žijící v cizím prostředí a společnosti (sr exkurs Gn 14,13; 1. knih Mojžíšova, Starý zákon, překlad s výkladem, str. 100). Vyhybali se antropomorfismům i antropopatismům, jež jsou pro hebrejský Starý zákon tak charakteristické. Podle Septuaginty Mojžíš nevystupuje k Bohu, nýbrž k Boží hoře (Ex 19,3), starší nevidí Boha, nýbrž jen místo, kde je Bůh apod.

V jiných případech se překladatelé chtěli vyhnout teologickému nedorozumění. Nepřežali např. běžnou starozákonní výpověď o Bohu jako skále, nýbrž ji nahradili jinými výrazy.

V helénistickém prostředí a v pohanském náboženství vůbec ztělesňovaly skála a kámen božstvo, byly jeho symbolem. Proto by užití těchto výrazů v řeckém překladu SZ, který v helénistickém prostředí měl navíc misijní, propagandistický a apologetický charakter, vedlo nejen k omylům, ale přímo zavádělo na scestí, jako by lidé v starozákonním kultu uctíval skálu místo Boha.

g/ snahou překladatelů Starého zákona do řeckého jazyka též bylo učinit jej srozumitelným v egyptském prostředí. Proto sahali k pojmům, které v Egyptě byly běžné a zvláště v alexandrijské oblasti srozumitelné. Z tohoto důvodu např. zaměnili hebrejský výraz *nog^ešim* (= pohaněči Ex 5,6.10.13) za řecký termín *ergodióktai* (= dozorcí nad pracemi, dílovedoucí), jenž je znám i z papyrů helénistického Egypta.

Rovněž výčet šperků a ozdob rozmařilých jeruzalémských žen, které podrobil tvrdé kritice prorok Izajáš (3,18 - 24) byl v Septuagintě naprosto změněn. Snad se za tím skrývá spíše úmyslný záměr překladatelů a kritika egyptsko-alexandrijského světa (tak výklad Izajáše 3,16 - 23; Starý zákon, překlad s výkladem, Praha 1982, str. 42), než nemožnost zhodnotit hebrejské výrazivo (tak J. Ziegler, *Untersuchungen zur Septuaginta des Buches Isaias*, 1934, s. 208).

V této souvislosti je nutno ještě upozornit na snahu aktualizace řeckého textu SZ do tehdejších poměrů. V 5. knize Mojžíšově čteme: "Žádná z izraelských dcer se nezasvětil smilstvu; ani žádný z izraelských synů se nezasvětil smilstvu" (23,18).

To znamená, že jak izraelská dcera, tak i syn se nemají zasvětit (H. q-d-š) žádnému pohanskému kultu, být nevěstkou či smilníkem, jak hebrejskému výrazu rozuměla Septuaginta, jež užila termínů *porné* a *pornéúon*.

Tak jako v Kenaanu a v orientální oblasti vůbec kvetla ve starověku kultická prostituce, jež se stala pro mnohé svodem (sr Gn 34,1 - 31), tak i v helénistickém Egyptu se různé mysterijní kulty staly lákadlem těm, kdo chtěli žít zbožně podle vůle Hospodiny.

Závěrem lze z hlediska textové kritiky prohlásit, že Septuaginta a její text patří spíše k dějinám výkladu Starého zákona. Lze ji použít všude tam, kde její vztah a porozumění textu SZ je možno objasnit.

RUKOPISY

Rukopisného materiálu jež se týká Septuaginty, je nepřeberné množství. Již Holmes-Parsons ve své sbírce napočítali na 311, ve skutečnosti však 297 kodexů, z toho 20 majuskulních. Prof. A. Rahlfs ve svém Seznamu řeckých rukopisů Starého zákona z roku 1914 napočítal 1 500 úplných a fragmentárních rukopisů jsoících až do 16. století. K tomu je nutno ještě navíc jako nepřímé svědectví zahrnout citáty církevních otců a překladů Septuaginty do jiných řečí. V posledním století jsme byli ještě obohaceni cenným nálezem papyrů, jež jsou starší než materiál, který jsme dosud měli k dispozici.

PAPYRY

a/ Papyrus Greek 458 z knihovny Johna Rylandse v Manchesteru, který pochází z poloviny 2. století př. Kr., je nejstarším dochovaným řeckým biblickým textem.

Šest fragmentů tohoto textu vyjmutých z lepenkové krabice na mumie patří s papyrem Fouad 266, koženým svitkem nalezeným v r. 1952 a obsahujícím text Malých proroků, k několika málo zbytkům řecké Bible z předkřesťanské éry.

Obsahují části 5. knihy Mojžíšovy (k. 23,24 - 24,3 25,1-3 26,12.17-19 28,31-33), všeho všudy asi patnáct veršů. Navíc mají řadu starobylých čtení, většinou ze zmizelých textů.

b/ Papyry Chester Beatty jsou pro své vysoké stáří a obsah důležitými dokumenty, které svého času byly významným nálezem důležitým pro textovou kritiku.

Jde o zbytky jedenácti kodexů, které obsahují části 9 starozákonních a 15 novozákonních knih, dále knih Henochovu a homilii církevního otce Melitona ze Sard.

Pocházejí z 2. - 4. století po Kr. a tvoří pravděpodobně zbytek křesťanské knihovny z Fajjúmu. Hlavní část těchto papyrů nalezených domorodci získal asi v r. 1929 Angličan Chester Beatty, jiné části se dostaly do majetku univerzity v Michiganu a soukromého majetku Američana J.H. Scheideho. Menší fragmenty se nacházejí ve Vídni, Itálii a v soukromém majetku, četné další fragmenty rukopisu 967 ve sbírce papyrů k Kolíně nad Rýnem (Ezechiel, Daniel, Ester) a v Madridu (Ezechiel 28,19 - 43,9).

Z dalších papyrů je dlužno připomenout Berlínské fragmenty s částmi knihy Genesis (1,16 - 38,8), které pocházejí z konce 3. století a byly spolu s částmi kodexu obsahujících Malé proroky (rovněž z konce 3. st.) zveřejněny v roce 1967

Rovněž významný je papyrus Bodmer XXIV, z pozdního období 3. st. se žalmů 17 - 118 a zveřejněný v r. 1967.

Ze 4. st. po Kristu pochází tzv. papyrus Antinoopolis, který vydal v r. 1950 C.H. Roberts a jenž se ve své fragmentární podobě týká knihy Přísloví.

Svým původem poměrně pozdní je papyrový kodex ze 7. st. uložený v Britském muzeu v Londýně. Je to první biblický papyrus, který byl objeven a je od roku 1836 uložen v Britském muzeu pod. č. 37. 32 listů tohoto kodexu obsahují text žalmů 10,2 - 18,6 a 20,14 - 34,6, který je patrně hornoegyptského původu.

RUKOPISY

Řecké rukopisy se psaly buď velkými (majuskule či unciály) nebo malými (minuskule) písmeny. Ve starověku se běžně používala velká písmena, jež se kladla bez jakéhokoli spojování vedle sebe, kdežto v denním životě se používalo písmen,

kteřá byla vzájemně spojena (tzv. kursiva). Z kursivy pak ve středověku vznikla malá písmena.

Až do 8. století se psalo majuskulemi, v 9. a 10. století se používalo obou typů písmen a od století 11. pak už výlučně minuskulí.

I když jsou minuskule mladšího data, přesto mohou poskytovat cenná svědectví, zvláště pokud odkazují k zaniklým majuskulním rukopisům.

Řecké rukopisy jsou uvedeny chronologicky v pořadí, v jakém je nacházíme v BH.

a/ Codex Vaticanus (B). Pochází ze 4. století a je uložen ve Vatikánské knihovně. Spisy Starého Zákona jsou zde obsaženy všechny, neboť chybějící části (Gn 1-46,28 a Ž 105, 27-137,6) byly v 15. st. doplněny. Rukopis se těší velké vážnosti a pravděpodobně pochází z Dolního Egypta.

b/ Codex Sinaiticus (X/ S /). Pochází rovněž ze 4. st. v letech 1844 a 1859 jej objevil Konstantin von Tischendorf v klášteře sv. Kateřiny na Sínaji. Menší část kodexu je v Lipsku, kdežto jeho valná část je uložena v Britském muzeu v Londýně (předtím v Leningradu). Podle nejnovějších průzkumů byl rukopis napsán třemi písaři, z nichž dva byli současně korektory.

Ze SZ se v kodexu dochovaly tyto knihy: Gn 23,19 - 24,46 Nu 5,26 - 7,20 (s mezerami) 1Pa 9,27 - 19,17 Ezd - Neh (od Ezd 9,9 text plynule pokračuje) Est Tób Júd a 4.Mak Iz Jr (až Pl 2,20) Joel až Malachiáš (podle řazení alexandrijského kánonu) Ž Př Kaz Pís Mdr Sír Jb.

V roce 1975 byly objeveny chybějící stránky Codexu Sinaiticu při opravách zdí kláštera sv. Kateřiny.

g/ Codex Alexandrinus (A). Pochází z 5. st. a je uložen v Britském muzeu v Londýně. V roce 1627 byl darován anglickému králi Karlu I. Předtím byl v majetku patriarchální knihovny v Alexandrii (odtud název kodexu).

Ze sz. spisů chybí oddíl 1S 12,17 - 14,9 a Ž 49,20 - 79,11.

d/ Codex Colberto-Sarravianus (G). Pochází ze 4. až 5. st. Hlavní část kodexu je v Leidenu, menší část v Paříži a 1 list v Leningradu. Kodex obsahuje části Bible Gn 31,5 až Sd 21,12 v hexaplární recenzi a s aristarchickými znaménky

e/ Codex Ambrosianus (F). Pochází z 5. století a je uložen v Ambrosiánské knihovně v Milánu. Obsahuje Gn 31,15 - Joz 12,12 s mezerami.

f/ Codex Freer (Θ). Pochází z 5. století a získal jej Freer v Gíze. Nyní je v Smithsonianově Institutu ve Washingtoně. Obsahuje Dt 5,16 - 16,18 a Joz 3,3 - 4,10.

g/ Codex Ephremi Syri rescriptus (C). Uložen v Národní knihovně v Paříži. Je to palimpsest, který v horní vrstvě písma obsahuje traktát církevního otce Efréma. Spodní vrstva písma, jež pochází z 5. století, zachovala fragmentárně texty sz. knih Jb Př Kaz Pís Moudr. Sír a NZ.

h/ Codex Cottonius (D). Z 5/6 století. Uložen v Britském muzeu v Londýně. Je to v podstatě 150 fragmentů ohněm zničeného rukopisu v r. 1731 v Ashburnham House. Z tohoto rukopisu se zachovala stará sbírka, jež pochází ještě z doby před požárem. Obsahuje pouze knihu Genesis.

i/ Codex Marchalianus (Q). Ze 6. století. V majetku Vatikánské knihovny. Obsahuje Iz Jr Ez Da a 12 proroků. Na okraji zachyceno hexaplární čtení, jež zvyšuje hodnotu tohoto kodexu.

j/ Codex Coislianus (M). Ze 7. století. V Národní knihovně v Paříži. Obsahuje Gn - 1Kr 8,40 (s mezerami), scholia a hexaplární poznámky.

k/ Codex Lipsiensis (K). 7./8. století. Je v majetku Universitní knihovny v Lipsku, dříve v jednom klášteře u Jeruzaléma. Je to palimpsest, který získal K. von Tischendorf v r. 1844. Pochází z let 885/86. Horní vrstva rukopisu přepsána arabsky, spodní vrstva má místa z oddílu Nu - Sd. K tomuto rukopisu se řadí ještě 6 listů s fragmenty z knih Nu - Sd uložených v Leningradě.

l/ Codex Basiliano - Vaticanus (N). 8. století. Je uložen ve Vatikánské knihovně, dříve u Basiliánů v Římě. Patří k sobě s Codexem Venetus a obsahuje velké části SZ bez žalmů. Mimo jiné chybí v kodexu část Gn 1 - Lv 13,59.

m/ Codex Venetus (V). Druhá část k předcházejícímu kodexu.

n/ Codex rescriptus cryptoferratensis (Γ) Palimpsest; spodní vrstva z 8. století, horní ze 13. Grottaferrata v Albánském pohoří. Spodní vrstva obsahuje fragmenty několika Malých proroků a Iz Jr Ez a Da.

o/ Codex Bodleianus Geneseos (E). 9./10. století. V majetku Bodlejiánské knihovny v Oxfordu. Obsahuje Gn 1 - 42,18 (s mezerami) s majuskulním čtením. K témuž rukopisu patří minuskulemi psané listy a obsahující Gn 42,18 - 1Kr 16,28. Jsou v Cambridge (1 list), v Leningradu (146 listů) a v Londýně (16 listů). Rukopis objevil Tischendorf a pravděpodobně pochází z kláštera na hoře Sínaj.

p/ Codex Atheniensis (W). 13. století. V Národní knihovně v Athénách. Obsahuje tzv historické knihy, Est Júd Tób.

Biblia Hebraica Stuttgartensis obsahuje ještě tento rukopis:

r/ Codex Veronensis (R). Řecko-starolatinský žaltář Kapitulní knihovny ve Veroně, který pochází ze 6. století. Text Septuaginty představuje podle názoru prof. Rahlfsa západní tvar textu.

VYDÁNÍ

Z důležitých vydání si zasluhuje pozornost Complutenská polyglota (1514 - 17). Předloha se nezachovala. Pro sbírku Dvanácti proroků bylo použit lukiánskovské recense textu.

Obsahuje řecký text, jehož předloha, která nám poskytovala starověké čtení, v dnešních známých rukopisech chybí.

Aldina (Benátky 1518) poskytuje poměrně mladý, málo cenný text. Text Dvanácti proroků pochází z dnes již nezvěstného rukopisu, jehož hlavní část čerpala z 68 minuskulí a zbytek pak z 97 rukopisů.

Sixtina (Řím 1587) oficiální vydání pořizené na příkaz papeže Sixta V. V podstatě jde o text Vatikánského kodexu; tam, kde jej nebylo možno použít, bylo užito textu několika vatikánských rukopisů.

Sixtina byla závazná pro četná vydání Bible až do 19. století. Mimo jiné též pro vydání Londýnské polygloty a pro další vydání, na jejichž základu byla zpracována konkordance Hatch - Rēdpath (1897 nn).

Holmes and Parsons, Vetus Testamentum graecum cum variis lectionibus (1798 - 1927). Za základ bylo použito Sixtiny a dále souboru 300 variant k tomuto účelu shromážděných spolu s citáty církevních otců a příbuznými překlady.

H.B. Swete, The Old Testament in Greek, 3 svazky (1887 - -91). Od této doby bylo vytištěno mnoho vydání. Přetisknutý text Codexu Vaticanus (mezery doplněné čtením kodexu Alexandrijského a Sínajského). V aparátu čtení některých důležitých majuskulních rukopisů.

Brooke - Mc Lean - Thackeray - Manson: The Old Testament in Greek according to the Text of Codex Vaticanus, supplemented from other Uncial Manuscripts, with a critical Apparatus containing the Variants of the chief Authorities for the Text of the Septuagint, Cambridge 1906 nn.

Text, zvláště zřetelné chyby v něm, byl opraven podle kodexu Vaticanu (Mezery podle Alexandrinu a kodexu Álef). V aparátu byl brán zřetel na všechny majuskule, 30 vybraných minuskulních čtení, příbuzné překlady, na poznámky Filonovy a Josefa Flavia a raně křesťanské spisy. Byly vydány knihy Genesis (1906) až Tóbit (1940). Další svazky nejsou plánovány

Text kriticky zpracovaný je obsahem göttingenském vydání Septuaginty : Septuaginta, Vetus Testamentum Graecum auctoritate Societatis Litterarum Göttingensis editum (Göttingen, 1931 - 1966).

V tomto vydání nebyl otištěn text nějakého jednotlivého rukopisu, nýbrž bylo pouze přihlédnuto ke čtení, které se zdálo být nejlepší.

Bohatý rukopisný materiál byl uspořádán podle textových skupin, takže, co se týká aparátu, má čtenář možnost si udělat nezávisle na vydavateli celkový obraz o předávaném textu a jeho tradici. Cílem bylo získat, pokud možno, co nejlepší text.

Dosud bylo z této edice vydáno: Žalmy s Ódami (1931), 1. Makk (1936), Izajáš (1939), Dvanáct proroků (1943), Ezechiel (1952), Zuzana, Daniel, Bél a drak (1954), Jeremjáš, Bárúk, Pláč, Jeremjášův list (1957), 2. Makk. (1959), 3. Makk (1960), Kniha Moudrosti (1962), Sírachovec (1965), Ester (1966).

Menší vydání připravil prof. Rahlfs v r. 1922, a to knihu Rút a Genesis (1926).

Kritické vydání Septuaginty -, zvláště pro studenty a faráře - uspořádal v r. 1935 A. Rahlfs. Vydal je ve Württemberském Biblickém Ústavu. Základ tohoto vydání představují tři rukopisy (B, Álef a A).

Nezbytnou pomůckou pro práci se Septuagintou je Hatch-Radpathova konkordance: A Concordance to Septuagint, 2 svazky (1897), doplněná v roce 1906.

Samareitikon. Také samaritánský Pentateuch byl přeložen do řečtiny. Origenes tento překlad uvádí jako Samareitikon a cituje z něho. Zbytky tohoto překladu se dochovaly v jednom rukopise ze 4. st.

Text áronovského požehnání (Nu 6,22-27) se nám zachoval v jedné samaritánské synagoze v Tesalonice, postavené ve 4. st. po Kristu.

ARAMEJSKÉ TARGÚMY

1. Jejich vznik a zvláštnosti

V poexilním židovství ztratila hebrejšťina charakter obecné mluvy a byla nahrazena aramejšťinou.

Hebrejšťina se sice dále pěstovala, zvláště v intelektuálních kruzích a mezi teology, avšak s ohledem na široké vrstvy židovské obce bylo nutné, aby dosavadní synagogální čtení Písma v hebrejšťině bylo spojeno s aramejským překladem.

Protože se překládání řekne t a r g e m a překladatel pak t a r g e m a n (a) nebo m e t u r g e m a n (a), nazývá se aramejský překlad T a r g ú m.

Při bohoslužbách se překládalo pouze ústně, aby tím byl naznačen odstup od hebrejského textu, který měl nadále zůstat posvátným. Teprve na počátku křesťanské éry se objevují psané Targúmy, což dosvědčuje i nález Targúmu knih Jób v Kumránu (jeskyně č. 11).

Na různých místech měly Targúmy různou podobu, což ukazuje na původní ústní tradici překladu. Hebrejský text nadále sice platil za závazný, nicméně při aramejském překladu zůstávala možnost individuálního tlumočení textu, jeho znění, významu, aktualizace apod. Můžeme říci, že takový výkladový prvek, který je v Targúmech, nenajdeme v žádném jiném překladu Bible.

Targúmy text opisují, různými vsuvkami vykládají, rozumí textu - někdy až téměř násilně - v zrcadle své doby a převládající současné teologie, takže se v textu odráží 'žhavá' přítomnost a politické poměry té doby apod.

Současně se Targúmy pokoušejí obejít antropomorfní a antropatické výpovědi o Bohu, čímž se snižuje jejich pozitivní význam. Přesto však zůstávají stále platnými svědky dějin výkladu Starého zákona.

2. Z množství různých aramejských překladů se nám zachovala pouze část. Jsou to především texty, které reprezentují palestinský Targúm a Targúmy, které byly redigovány v Babylónii.

Na prvním místě je nutno zmínit Targúm Onkelos pro Pentateuch a Targúm Jónatan pro Proroky.

a/ Palestinský Targúm nikdy nedospěl k oficiální redakci a proto také není závazným textem. Všechny jeho rukopisy se od sebe více méně liší.

Palestinský Targúm na základě nálezů z posledních desetiletí se ve své jedinečnosti dá konečně pochopit. Prof. Kahle v roce 1930 vydal zbytky palestinských pentateuchálních Targúmů na základě rukopisů objevených v káhirské geníze a pocházejících ze 7. - 9. století. Nejde o doslovný překlad z hebrejštiny, nýbrž o četné výklady homiletického charakteru na způsob midrášů.

V roce 1957 A. Diez Macho objevil ve Vatikánské knihovně rukopis Neofiti I, v němž zjistil palestinský pentateuchální Targúm, psaný na 450 listech pergamenu (sr VI Vii, s. 222 nn).

Rukopis tohoto Targúmu, jehož počátek se klade do šestnáctého století, byl pravděpodobně napsán v Itálii.

Nové nálezy umožnily, aby známé a zveřejněné Targúmy se nově hodnotily a prokázal se tak jejich vztah k palestinskému targúmu.

To platí zvláště o tzv. fragmentárním Targúmu Psedo-Jónatan. Fragmentární Targúm, zvaný též Jeruzalémský II, obsahuje pouze midrášovské poznámky k jednotlivým veršům, zatímco průběžný překlad chybí.

Pentateuchální Targúm Pseudo-Jónatan, zvaný též Jeruzalémský I. je zvláštní v tom smyslu, že se shoduje s textem Targúmu Onkelos a látkami midrášského charakteru, které jinak v tomto překladu vymizely.

Palestinský Targúm ve svém základu sahá až do předkřesťanské éry a má proto velký význam pro pochopení judaismu v době, kdy vzniklo křesťanství. Jeho řeč je palestinská lámaná aramejšтина, tedy cenný materiál pro dobu Ježíšovu a v ní mluvenou aramejštinu.

b/ Targúm Onkelos a Jónatan

Nejznámější a pro židovství závazné Targúmy jsou: Onkelos pro Pentateuch a Jónatan pro Proroky.

Jde o oficielní Targúmy, jejichž konečná podoba byla stanovena v Babylónii asi v 5. století po Kristu. Opírají se o starší materiál, jehož původ leží v Palestině. Jejich jména - - ovšem omylem - ukazují na řeckého překladatele Aquilu (Onkelos) a na Theodotiona (H. Jónatan), o nichž se vědělo, že se pokusili o doslovný, židovské vykladačské tradici věrný překlad Starého zákona do řečtiny.

Ve skutečnosti oba tyto Targúmy nejsou dílem jednotlivce, nýbrž kolektivní komise, jejichž úlohou bylo zrevidovat text podle hebrejského znění v souhlase s ortodoxní židovskou tradicí a očistit jej od různých midrášovských přídavek.

Oba Targúmy představují jakýsi závěr v historii překladů do aramejštiny, takže se mohly na půdě Palestiny v pozdější době zcela prosadit. Oběma šlo o doslovný překlad hebrejského textu, což se projevilo na nelibozvučnosti a toporném znění, jako tomu bylo už u překladu Aquilova.

Větší autoritě se přirozeně těšil Targúm Onkelos, neboť se týkal Pěti knih Mojžíšových a byla k němu přidána másóra.

Targúm Jónatan obsahuje více hagadického (věroučného) materiálu a částečně sahá až do předkřesťanského století. Kromě těchto Targúmů se zmiňuje BH ještě o Targúmu ke Spisům vydaném v r. 1873 a Targúmech rabínské Bible Jákoba ben Chajjíma z r. 1524/25, jakož i o bohatých písemných materiálech Londýnské polygloty z let 1654/57,

3. Samaritánský Targúm.

Také Samaritáni si přeložili Pentateuch do aramejštiny. K oficielní redakci však nedošlo, takže dochované rukopisy představují text, který slouží za příklad Targúmu v jeho raném stádiu, dříve než došlo k jeho konečné podobě.

Syrská církev označila svůj překlad jako P e š i t t a (jakobitsky Pešitto), to znamená doslova: Jednoduchý (= překlad). V jakém smyslu máme chápat výraz "jednoduchý" není zcela zřetelné. Snad jím mělo být naznačeno, že jde o překlad lidový a ne jenom o parafrázi případně o diferenci mezi Syrohexaplou a tímto překladem.

Literárně - kritický problém je komplikovaný a navíc trpí tím, že nemáme k dispozici žádné vydání, jež by poskytovalo spolehlivou rukopisnou tradici textu. Syrské zprávy o vzniku Pešitty jsou legendární povahy - jedna tradice např. klade vznik překladu do doby Šalamounovy, kdežto jiné ukazují na její křesťanský původ, avšak tím nic neřeší.

Pešitto prodělala, podle svědectví rukopisné tradice a patristické literatury velmi komplikované dějiny textu. Nejlépe je prozkoumán vztah syrského překladu k Pentateuchu. Už řadu staletí je zkoumána podobnost mezi Pešitto a Targúmy, což vedlo k tézi, že vyšla ze západoaramejského targúmu, který byl převeden do východní (syrské) aramejštiny. Tím by byl potvrzen její židovský původ.

V prvním století po Kristu (mezi roky 40 - 70) byl získán panovnický dvůr a vedoucí kruhy města Adiabene, ležícího na východ od Tigrídu, pro židovskou víru. Tak vznikla potřeba pořídit pro tyto kruhy překlad Starého zákona, především Pentateuchu, do jejich vlastní řeči - syrského jazyka. Podle toho by pak počátky syrského překladu spadaly do 2. poloviny 1. století po Kristu.

Podle názoru jiných odborníků má Pešitto křesťanský, případně židokřesťanský původ, o čemž by svědčila i určitá nedbalost v citaci levijských zákonů. Jasný a určitý závěr však nemůže být vysloven, stejně tak jako otázky, týkající se rané historie tohoto překladu.

Proto trvalo velmi dlouho, než byl revidovaný text prosazen. Ale i potom dále obíhaly nerevidované ,či málo revidované texty. Vůbec na syrském území po řadu století trval zápas různých podob textu. Vedle revidovaného vydání se uplatňovaly archaické tradice, byl tu vliv Septuaginty a Syrohexaply spolu s okrajovým čtením mladších řeckých překladů a také i másoretský text. To všechno mělo vliv na podobu syrského překladu Starého zákona - Pešitto.

Nejsilnější vliv však měla Septuaginta, což prokázala kritika syrského překladu. Na tomto překladu pracovalo více překladatelů, jak je patrné z rozdílné podoby textu v mnohých knihách Starého zákona.

Přesto už můžeme dnes říci, že Pešitto zaujímá významné místo mezi ostatními překlady a že s ní proto jako závažným textem v rámci textové kritiky musíme počítat.

Rukopisy a knižní vydání

V 5.století po Kr. se syrská církev rozdělila na Nestoriány a Jakobity. Od té doby se rozlišuje nestoriánská (východosyrská) a jakobitská (západosyrská) tradice. Existuje řada starých rukopisů Pešitto od 5.století po Kristu, jakož i rukopis Add. 14 v Britském muzeu z roku 464 s knihami Gn Ex Nu Dt.

Nejvýznamějším svědkem je západosyrský Codex Ambrosianus v Milánu ze 6. nebo 7. století, který obsahuje celý Starý zákon a byl vydán A.M. Cerianim v r.1876 (Tranlatio Syra Pascitto Veteris Testamenti).

Významné jsou rovněž citáty syrských církevních otců Efrema Syrského (+ 373) a Afraata, jež ukazují ještě do doby před rozdělením církve. BHK uvádí čtení otce Afraata, citáty z jeho 23 pojednání z r. 337 a 345 , které jsou nejstarším dochovaným dílem v syrské řeči.

V letech 1852 - 1887/91 byly pro skupiny starých Syrů v kurdských horách u jezera Urmia a v severní Persii vydány texty Pešitto, jenž měly sloužit k praktickým účelům.

Nové vydání Pešitto připravil na náklad mezinárodní společnosti Pro studium Starého zákona (IOSOT) P.A.H. de Boer na Universitní knihovně v Leidenu (Institut - Pešitto). Dosud byly vydány ze Starého zákona knihy: Píseň písní, Tóbit, 4. Ezdrášova. V roce 1972 (část IV, sv. 6) k nim bylo přidáno několik apokryfů a pseudoepigrafů.

ZBÝVAJÍCÍ PŘEKLADY

Vetus Latina

Zatímco v Římě až do 3. století po Kristu byla v náboženství a filozofii zatlačena latina řečtinou, ovládla jižní Galii a severní Afriku l a t i n a. Proto už v roce 150 nahlážíme na tomto území latinské citáty Bible.

Církevní otec T e r t u l l i a n (narozen kolem r. 160 v Kartagu) používal nějaký překlad Bible, jejíž latina byla odlišná. Potřeba latinského překladu byla vyvolána požadavkem jeho uplatnění při bohoslužbách a soukromých exerciciích. Nejprve - podobně jako tomu bylo u Targumů - byl při bohoslužbách přečten text řecký, který byl ústně překládán do latiny, později latinský překlad byl zapsán a rozšířen na všechny knihy Písma. Církevní otec Cyprián (+ 285) cituje Písmo už ze starolatinské Bible.

Předlohou pro tento překlad, který nazýváme V e t u s L a t i n a (na rozdíl od pozdější Hieronymovy Vulgáty), byla Septuaginta. Lze tedy říci s J. Zieglerem, že Vetus Latina je "Septuagintou v latinském šatu" (Antike und moderne lateinische Psalmenübersetzungen, SAN 1960 str. 5).

Septuaginta je pro Vetus Latinu důležitým textovým svědkem. Naskytá se však otázka, zda před sebou máme překlad v jediné formě, nebo zda tu bylo více samostatných překladů.

Výpovědi církevních otců spíše ukazují na druhou možnost. Augustin např. rozlišuje mezi Italou (jak se také nazývá starolatinský překlad) a jinými četnými latinskými překlady.

Problém lze těžko vyřešit, protože nemáme k dispozici žádný závazný text, jenž byl navíc na základě různých oprav a vylepšování měněn. Lze pouze mluvit o afrikánské a evropské podobě textu, takže název *Vetus Latina* chápeme spíše jako sběrný typ než jako název určitého textu. Vzhledem k pestrosti podání můžeme hovořit pouze o části materiálu, který je ovlivněn recensemi Septuaginty.

Knižní vydání a rukopisy

Vzhledem k tomu, že v raném středověku byla *Vetus Latina* zatlačena Vulgatou, ztratila na ceně a zájem o ni upadl. Proto není text *Vetus Latiny* zachycen ve všech rukopisech a lze jej pouze dohromady sestavit z různých fragmentárních rukopisů, liturgických knih, citátů církevních otců, kázání, dopisů apod.

Takovouto sbírku materiálu sestavil ve své době benediktin Pierre Sabatier (1682 - 1742), kterou vydal s názvem: *Bibliorum sacrorum latinae versiones* (1739-49). Sabatier sestavil do sloupce starolatinský text, jenž se týká určitého místa v Písmu, vedle něho pak text Vulgaty s poznámkami dřívejších materiálu k VL.

Zbytky staropalestinské Bible byly nově uspořádány a vydány opatstvím v Beuronu (vydavatel P. Bonifatius Fischer). Tato velká sbírka má obsahovat: 1. Všechny starolatinské biblické rukopisy a fragmenty.

2. Všechny citáty ve spisech církevních pisatelů až do doby Isidora ze Sevilly (560 - 636) a pak až do karolínské epochy (9. st.). Ze SZ byly vydány: Sv. I (Značky), sv. II (Genesis).

V BH jsou navíc ještě zmíněny tyto rukopisy:

a/ Rukopis kostnický obsahující fragmenty proroků a zlomky evangelií s poznámkami, zpracovaný a vydaný P. Albanem Doldem (1923). Jde o sbírku fragmentů s texty sz. proroků (Oz Am Mi Jl Jon Na Ez Da) z 5. století a napsaný patrně v Horní Itálii. Jak vyšlo najevo, jde o 26 pergamenových listů v jednom svazku.

b/ Würzburgský palimpsest (zveřejněný v r. 1871).

V spodní vrstvě písma z 5. st. se objevily zlomky Pentateuchu a Proroků.

c/ Codex Lugdunensis, uložený v Městské knihovně v Lyonu. Unciální rukopis ze 7. století, napsaný pravděpodobně v Lyonu. Poškozený rukopis obsahuje části sz. knih Gn 16,9 - Sd 20,31.

d/ Codex Gothicus Legionensis v Leónu. Vulgáta z r. 690. Na okraji záznamy starolatinského textu od téhož autora. Ze SZ obsahuje Pentateuch - Jos. 1. a 2. S a 1. a 2. Kr Pa.

e/ Palimpsest Vindobonensis od r. 1919 v Národní knihovně v Neapoli; spodní vrstva z 5. století italského původu obsahuje části Gn Ex Lv.

V BHS jsou dále brány v potaz další rukopisy:

f/ Codex Parisinus Latinus Bibliothecae nationalis 11947. Jde o starolatinský žaltář z 5./6. st., snad původem z Benediktinského opatství v Corbie (Francie). Nyní uložen v Národní knihovně v Paříži.

g/ Codex Veronensis. Řecko - starolatinský žaltář kapitulní knihovny v italské Veroně ze 6. století. K žalmům jsou připojeny ještě tyto zpěvy a modlitby:

Píseň o Hospodinově vítězství (Ex 15,1-21), Mojžíšova píseň (Dt 32,1-44 + 31,30), Chanin chvalozpěv (1S 2,1-10), Píseň o Hospodinově vinici (Iz 5,1-9), Jonášova modlitba (Jon 2,3-10), Modlitba proroka Abakuka (Abk 2,2-19), Píseň tří mužů (pokrytní přídavky k Da 3,51-90), Chvalozpěv Mariin /Magnifikat/ (Lk 1,46-55).

h/ Fragmenta Sengallensia Prophetarum

Pocházejí z rukopisu z 9./10 st., jehož listy sloužily jako vazačský materiál kodexů v St. Gaallen (Švýcarsko). Obsahují části Písma Ez Da Oz Am ABK Sof.

VULGÁTA (V)

Vzhledem k tomu, že biblický text v latinsky mluvící církvi obíhal v mnoha podobách, ozvala se potřeba spolehlivého a jednotného textu, jenž by posloužil jak v teologii, tak i v praxi křesťanských sborů. Proto papež Damasus I. (366–384) pověřil církevního otce Hieronyma, aby vytvořil spolehlivý text Písma.

H i e r o n y m u s Spphronius Eusebius (nar. kolem r. 348, zemřel v r. 420), řečený sv. Jeroným, pocházel z dalmatského Stridonu. Důkladného filozofického a literárního vzdělání se mu dostalo v Římě, kde studoval gramatiku a rétoriku. Pobýval na Západě i Východě říše, kde se věnoval asketickým cvičením a teologii. Jako poustevník pobýval na poušti Chalkis, kde se od jednoho židokřesťana naučil hebrejsky a později, již jako kněz, naslouchal Apollinariovi z Laodikeje a Řehoři Nazianskému. V roce 382 byl povolán do Říma a tam pro své znalosti latiny, řečtiny a hebrejštiny pověřen překladem Písma. Hieronymus práci na překladu započal v Římě a od roku 386 jako představený kláštera v blízkosti Betléma jej dokončil v širším rozsahu než původně zamýšlel.

Poukážeme zde pouze na jeho dílo, jež se týká Starého zákona. Bylo rozděleno na několik stupňů:

a/ Hieronymus nejprve zběžně (cursim) přepracoval žaltář a to podle kanonického znění Septuaginty. Toto přepracování žálmů bylo uvedeno v liturgii města Říma a obdrželo proto název Psalterium Romanum. Dodnes se používá při oficiu u sv. Petra a je obsaženo ve starších mešních formulářích.

b/ Druhé přepracování žaltáře pořídil Hieronymus v Pales-
tině podle Origenovy Hexaply. Tento žaltář, který byl nejprve použit při bohoslužbách v Galii, dostal název Psalterium Gallicanum. Brzy se jeho text rozšířil i jinde a byl převzat do oficielního římského vydání Vulgáty.

Dílo, jímž si Hieronymus vydobyl úctu a slávu a jež mělo po kulturní stránce veliký význam, představuje jeho překlad Starého zákona z hebrejského originálu, který pořídil v letech 390 - 405.

Je to něco ojedinělého a neobvyklého, neboť v čase, kdy Hieronymus žil, nikdo Písmo z hebrejštiny nepřekládalo.

Jak novodobá a téměř neslýchaná to byla práce, můžeme vysoudit z toho, že sám církevní otec Augustinus byl velice zneklidněn skutečností, že Hieronymus nevzal ohled na kanonizovanou a inspirovanou Septuagintu a sáhl k textu, jemuž v církvi - kromě něho samého - nikdo nerozuměl.

Kromě toho se Augustinus obával, že toto Hieronymovo dílo způsobí rozdělení církve na "řeckou" a "latinskou" a nechtěl se vzdát pomýšlení, že by někdy došlo v církvi k užívání takového překladu z hebrejštiny. Rozpor mezi názorem Augustinovým a Hieronymovým byl dán různým pohledem na Septuagintu. Augustin ji chápal jako Bohem inspirovaný text (až jeho citát: "Spiritus enim, qui in prophetis erat, quando illa dixerunt, idem ipse erat etiam in septuaginta uiris, quando illa interpretati sunt" /= Duch totiž, který byl v prorocích, který kdysi kázali, tentýž také působil v Septuagintě, kterou oni kdysi vykládali"/ - De civitate Dei, lib. XVIII, cap. 43. Naproti tomu Hieronymus popíral inspiraci Septuaginty ("Aliud est enim vatem, aliud esse interpretem: ibi Spiritus ventura praedicat, hic eruditio et verborum copia ea quae intellegit transfert" (něco jiného je být prorokem, něco jiného vykladačem: tam, kde Duch budoucí věci předpovídá, tam jsou vědomosti a dostatek slov, které (člověk) chápe a překládá. Praefatio in Pentateuchum, Biblia Sacra iuxta Latinam Vulgatam Versionem I, 1926, str. 67). /sr W. Schwarz: Principles and Problems of Biblical Translation, Cambridge 1955, str. 26nn/.

Přesto Hieronymus žádným rozvratníkem na poli překladu Bible nebyl. I když podle novějších názorů odborníků prokázal vynikající znalosti hebrejštiny, přece samostatnost

jeho překladu nelze na druhé straně přecenit. Protože slovník a gramatika Hieronymovi při překládání chyběly, používal jako hlavní pramen Septuagintu, Aquily, Symmacha a Theodo-

tiona a také čerpal ze znalostí, které získal od židů. Tak navázal na tradici, jež je spolu s odtatními materiálem na překladu patrná. Tato návaznost byla jednak výsledkem jeho nedůvěry, že práce nebude četnými teology přijata, ale i tím že jako syn církve byl veden ohledem na obíhající latinské texty Písma. Některé jeho části dokonce zcela křesťansky vyložil, zvláště ty sz. partie, které církev christologicky přijímala. Na druhé straně překlad prozrazuje řecké vzdělání autora i když mnohé jde na účet pozdějších úprav textu. Hieronymus se ve svém překladu po jazykové stránce přiblížil na četných místech opět klasické latině, i když na druhé straně ponechal mnohé lidové výrazy.

Hieronymovo dílo je tedy od počátku složitým dílem, a tuto složitost jeho další osudy ještě více podtrhují. To se týká i předlohy, kterou měl Hieronymus k dispozici. Tam, kde autor překladu se shoduje se Septuagintou nebo s jinými pozdějšími překlady proti másoře, je to pouze důkazem toho, že Septuaginta či pozdější překlady takto text četly a jemu rozuměly: nikoli však toho, že hebrejský text, který měl Hieronymus před sebou, se od našich úplně lišil (sr F. Stummer, Einführung in die lateinische Bibel, 1928, str. 123).

Během staletí se začal Hieronymův překlad pozvolna prosazovat, až dosáhl obecného uznání, což se projevilo v názvu tohto díla. Od 16. století nese toto dílo oficiální název *Vulgáta*. Předtím, na počátku 7. století stál tento překlad ještě na stejné úrovni se starolatinským překladem, kdežto v 8. a 9. století se již zcela vůči starému překladu prosadil.

Velký význam zaznamenala revise *Vulgáty*, kterou provedl Alkuin (730/35 - 804), známý v kruzích císaře Karla Velikého, pozdější opat kláštera sv. Martina v Tours. Ten zvláště stylisticky zasáhl do Hieronymova překladu, takže se zásluhou písařské školy v Tours stal "normálním" textem používaným ve Francii.

Pro cisterciácký klášter pořídil další významnou recenzi textu opat S t e p h a n H a r d i n g kolem roku 1100.

V pozdním středověku nabyl věkého významu nově recensovaný text tzv. Pařížské Vulgáty. Tu rozdělil na kapitoly v r. 1206 magister pařížské univerzity S t e p h a n L a n g t o n, který se stal později arcibiskupem z Canterbury (+ 1228) a který tak přispěl k jejímu všeobecnému přijetí v církvi.

Velkou událostí v pozdější historii Vulgáty bylo její vyhlášení za autentickou Bibli římské katolické církve dekretem na Tridentuském koncilu dne 8. dubna 1546, jež se tak stala závazným textem ve věcech víry a mravů.

Tato oficiální pocta udělená Hieronymovu překladu si pak rovněž vyžádala oficielního vydání textu, na něž se téměř půl století čekalo. Byl to sám papež S i x t u s V., který redigoval vydání překladu (sr. název "Sixtina"), které po jeho smrti bylo však staženo a nahrazeno novým vydáním papeže C l e m e n t a VIII. (tzv. "Clementina"). První vydání vyšlo v r. 1592, druhé a třetí vydání v roce 1593, případně v r. 1598 s opravami textu. Tento text se pak stal oficielním textem až do současné doby.

Z četných moderních vydání Vulgáty je nutno zmínit především: Biblia Sacra Vulgatae Editionis. Editio emendatissima apparatus critico instructa cura et studio Monachorum Abbatiae Pontificiae S. Hieronymi in Urbe Ordinis S. Benedicti: Turin (1959). Do aparátu jsou zpracována vydání textu z Říma (SZ) a z Oxfordu (NZ).

U žalmů jsou paralelně ve sloupcích vytištěna vydání: Psalterium Gallicanum, Psalterium iuxta Hebraeos a nova versio Papežského Biblického Institutu z r. 1945.

Pečlivým vydáním, skýtající bohatý rukopisný materiál (asi 8 000 rukopisů), byly od roku 1907 pověřeny benediktínské řády. Po zevrubných přípravách se v roce 1926 přikročilo k vydávání textu s názvem:

Biblia Sacra iuxta latinam vulgatam versionem ad codicum fidem
.... cura et studio Monachorum Abbatiae Pontificiae S. Hieronymi in urbe ordinis S. Benedicti edita. Dosud byly vydány Pentateuch a dále knihy Joz Sd Rt 1.2.S 1.2.Kr. 1.2.Pa Ezd Est Jb Ž Př Kaz Pís Tób Júd Mdr Sír.

Dvousvazkové vydání Vulgáty bylo vytištěno péčí Württembergského Biblického Ústavu s názvem: Biblia Sacra iuxta Vulgatam Versionem (1969). Text nereprodukuje znění Clementiny, nýbrž je vědeckou recenzí na základě rukopisů a kritických vydání. Text byl pečlivě revidován a kde to bylo nutné, byl opraven. Pro Proroky byl text nově pořízen. V žaltáři jsou vedle sebe otištěna vydání Psalterium Gallicanum a Psalterim iuxta Hebraeos.

Kritické vydání Hieronymových žalmů přeložených z hebrejštiny, které však nebylo přejato do Vulgáty uspořádal Henri de Sainte - Marie (Collectanea Biblica Latina XI, 1954).

Konečně je třeba se ještě zmínit o posledním vydání překladu s názvem: Nova Vulgata Bibliorum Sacrorum Editio. Toto vydání, které přihlíží jak k másoretskému znění, tak k Septuagintě a k starým překladům vůbec, vydala Vatikánská knihovna (1. vydání v r. 1979, 2. vydání v r. 1986).

KOPTSKÉ PŘEKLADY

Koptština je řečí rodilých Egyptanů, kteří přestoupili ke křesťanství. Je psáno řeckými písmeny. Řečtina hrála v Egyptě, jak je patrné z historie, důležitou roli, avšak ne u domorodého rolnického obyvatelstva. Proto muselo křesťanství v těchto kruzích používat koptštiny, lidového jazyka, který byl obohacen řeckými výrazy.

Přestože se tato řeč rozpadla do mnoha nářečí, vznikly také různé překlady Písma, jež shrnujeme pod společným označením jako potické překlady.

Nejstarší je bezesporu překlad s a h i d i c k ý (hornoegyptský), který vznikl na základě řeckého překladu Bible v 3. st. po Kr., pravděpodobně na popud oficiálních církevních kruhů.

Po něm následoval a c h m i m i c k ý, který vznikl překladem sahidického a později ve 4. st. překlad b o h a - i r s k ý (dolnoegyptský), který vychází se Septuaginty, nezávisle na sahidickém.

Tyto překlady jsou důležité pro textově kritickou práci, zvláště pro studium Septuaginty, protože zachovaly starobylý ráz. Četné rukopisy, pocházející z 5. století po Kr. se nám dochovaly až dodnes, z nichž nemálo se vrací až do 3. nebo 4. století.

V polovině 4. století byl získán pro křesťanství habešský král Aksumské říše (podle hl. města Aksum) a jeho lid. To pochopitelně vyvolalo potřebu překladu Písma do etiopštiny, jehož dokončení však trvalo delší čas (podle některých dokonce několik století).

Jak dalece se tento překlad zachoval v rukopisech, které pocházejí z 13. století (alespoň ty nejstarší), je otázka. V každém případě je nutno počítat s přepracováním textu, ovlivněným arabským jazykem. Podle názoru některých odborníků vykazuje etiopský překlad (zvláště u Malých proroků) příbuznost s alexandrijskou skupinou textů v Septuagintě.

ARMÉNSKÝ PŘEKLAD

Arménská národní církev užívala nejprve řečtiny a syrštiny, a to jak v církvi, tak v literatuře. Teprve na počátku 5. století vytvořil kněz Mesrop (361 - 439) arménskou abecedu, čímž přispěl k rozkvětu arménské literatury.

V této době byl také pořízen překlad Bible, jehož počátky spadají do roku 414. Podle arménských dokumentů jeho základem byla Pešitto, pro co svědčí řada dokladů, avšak brzy byl přepracován.

Konečné znění předkladu, jež se nám dochovalo, vychází ze Septuaginty, ale je ovlivněno syrským překladem Písma. Pravděpodobně jde o revizi tohoto překladu na základě Septuaginty, alespoň u některých knih.

ARABSKÉ PŘEKLADY

S vítězstvím islámu se rozšířila i znalost arabského jazyka, jenž se stal hovorovou řečí i v oblastech, kde žili židé a křesťané.

Tak vznikla potřeba překladu do arabštiny, s přihlédnutím k četným, většinou nezávislým versím. Z hebrejského textu vychází (částečně zachovaný) překlad Saadjí Gaóna, který pocházel z Egypta. V roce 928 se stal představeným školy v Súře v Babylónii.

Překlad původně převzali i Samaritáni, ale časem podlehl dlouhodobým změnám. Textus receptus, který dnes používají Samaritáni v arabském znění, je připisován Abú Sakidovi, který žil v polovině 13. století.

Hodnota arabských překladů je poměrně nízká. Přesto jsou určitým přínosem v dějinách exegese, neboť umožňují v jiném světle hodnotit problematiku vzniku starších překladů a tím i přispívat k jejich řešení.

Arabské překlady se rovněž pořizovaly ze Septuaginty, Pešitto a dalších jiných překladů. Rukopisy a vydání (většinou polygloty) shromáždily překlady různého původu.

TEXTOVÁ KRITIKA

Její cíl

Dějiny biblického textu jasně prokázaly, že všechny texty, jak svým tradováním, tak i časovým zarámováním se od původní podoby textu značně vzdálily. Tím také vznikaly četné chyby, ať už při kopisování nebo při změně textu (úmyslným či neúmyslným způsobem).

Tímto stavem se pochopitelně textová kritika spokojit nemohla. Proto se snažila dobrat všech změn a obnovit původní, starší podobu textu všech starozákonních knih, které jsou k dispozici. Není to lehká úloha a je třeba se předem zbavit iluzí, že by se tohoto cíle mohlo snadno dosáhnout.

PŘÍČINY PORUŠENÍ TEXTU

Jestliže cílem kritiky je vyloučit chyby a dobrat se původního čtení, musí mít textová kritika jasnou představu, s jakými chybami musí počítat:

Mezi typickými chybami se dají lehce rozlišit dvě velké skupiny:

a/ Chyby, které vznikly nevědomky, přehlédnutím opisovače textu, tedy čtenářské chyby a chyby ve psaní:

b/ Změny mající původ v myšlení člověka, které vedly k odchylce od původní předlohy textu (úmyslné změny).

Chyby ve čtení a psaní:

Mezi ně počítáme všechny chyby v textu, které vznikly mýlkou ve čtení nebo při opisování (a také přeslechnutím při diktování). Abychom si takové chyby ujasnili - neboť jsou dodnes běžné i v jiných případech - ozřejmíme si je na příkladech vzatých ze srovnání textu másory s textem Izajášova svitku z kumránské jeskyně č. I.

aa/ záměna hebr. písmena כ za ס Iz 28,20n

bb/ záměna hebr. písmena ט za ג Iz 9,8 14,4
47,10 33,8

cc/ záměna hebr. písmena ה za ח Iz 30,33 42,16
47,13 51,9

dd/ záměna hebr. písmene ה za ח Iz 42,25

ee/ záměna hebr. písmene י za י' Iz 5,29 11,6
33,13

ff/ záměna hebr. písmene כ za ס Iz 33,1

Přemístění hebrejských písmenek:

ח za ט Iz 9,18

י' za י Iz 32,19

Haplografie (vynechání podobných písmen, skupin či slov):

gg/ jednoho hebr. písmene ג Iz 5,8
jednoho hebr. písmene ה Iz 8,11
jednoho hebr. písmene ח Iz 8,19

hh/ Dvou stejných nebo podobných slov:

Iz 26,3.4 38,11

Dittografie (dvakrát napsané stejné písmeno nebo skupina slov):

Iz 30,30

Homoioteleuton (vynechází písmen nebo slov stejně končících):

Iz 4,5.6 16,8.17
23,15 37,29

Na všechny tyto chyby se upozorňuje v kritickém aparátu BH i BHS.

Chybné spojování a dělení slov

Zatímco se v řečtině psalo až do středověku bez mezer (tzv. scriptio continua), v hebrejštině tomu tak nebylo. V šíloašském nápisu a v samaršských ostrakách se vždy pravidelně dělala interpunkční znaménka mezi slovy. Stejně tomu tak bylo i v lákišských ostrakách, a to dokonce častěji.

V kvadrátním písmu se jednotlivá písmena, jak ostatně prokázaly i nové nálezy, při psaní nespojovala a slova se nedělila. Vždy mezi nimi byla mezera jednoho písmene. Přesto se někdy mohlo stát, že prostor mezi jednotlivými slovy vybyl tak malý, že mohlo dojít k pochybám, kde slovo začíná a kde končí. Tak např. jeden pisatel lákišských ostrak, aby vyšel s prostorem, který měl k dispozici, napsal dvě slova bez mezery za sebou (IV,9 V,10).

Podle názoru některých odborníků došlo dokonce k chybnému dělení slov v másoretském textu. Za příklad se obvykle uvádí text Am 6,12 b. Místo věty: "Mohou běhat koně po skalisku? Může být zoráno dobyt看em?" (K, Bernfeldt, ČEP, TOB, La Bible aj), navrhuji někteří číst druhou půlku verše: "může být moře zoráno dobyt看em", což by prý dávalo lepší smysl (tak RSV, Einheitsübersetzung, Jeruzalemer Bibel aj; sr též E. Würthwein, Der Text des AT⁴, Stuttgart 1973, str. 106).

Za další údajně chybné příklady dělení slov se uvádějí místa z Iz 2,20 s odvoláním na kumránský svitek Izajášův (1QIz^a: sr ale kritický aparát k Iz 2,20 in: Starý zákon, překlad s výkladem - Izajáš, str. 33, ad loc) a Jr 2,21 (s poukazem na Duhma a jiné vykladače).

Chyby způsobené užíváním souhlásek místo samohlásek

V hebrejštině se po dlouhou dobu užívaly některé souhlásky místo samohlásek, což mohlo později (zvláště když už značky pro samohlásky byly zavedeny) vést k omylům, jestliže se taková samohlásková souhláska pokládala za čistou konsonantu.

Za příklad chybného čtení souhlásky álef jako kmenové konsonanty se uvádí text proroka Amosa 2,7. Je však nutno upozornit, že jde v textu o sporná a těžko přeložitelná slova, což ukázaly už rozdíly v čtení mezi Septuagintou a másorou, ale i difference mezi tzv. pracovním textem zveřejněným v starozákonním komentáři k Amosovi 2,7 (Starý zákon, překlad s výkladem - sv. 14 Dvanáct proroků, Kalich Praha 1968, str. 99) a mezi pozdějším zněním všech tří vydání Českého ekumenického překladu.

Úmyslné změny

Ukázali jsme si, že sz text před jeho kanonizací v Jabné nebyl tak nedotknutelný, jak se mohlo zdát. A že tedy byly do něho "bona fide" dělány i zásahy, aby se hlavně předešlo jeho nesprávnému chápání.

Byla tedy proto do textu přidávána slůvka jako kol, 'eḥad, 'attá, ašer, šám apod., která sice navazovala na základní význam věty, mohla ji však zároveň pozměnit a nechtěně tak přispět k změně jejího původního smyslu.

Někdy bylo nutno - zvláště z teologických důvodů -
- změnit pohoršlivé výrazy za termíny jemnější a příměřejší. To se týkalo především jména pohanského božstva ba'al, jak jsme již uvedli v předcházejících kapitolách, případně znevažování samotného Hospodinova jména. Proto se hebrejský výraz b - r - k pi. (= dobrořečit, žehnat), který pisatel knihy Jóbovy vložil satanu či Jóbově ženě do úst (1,5.11 2,5.9), chápe jako eufemismus místo slova "zlořečit".

K oddílu, který pojednává o úmyslných změnách, patří ještě přidávky a glosy. Za takovou vysvětlující poznámku se např. chápe výraz "velesvatyně", jímž se doplňuje a vykládá starší termín "svatostánek domu" (1Kr 8,6).

METODA TEXTOVÉ KRIKTY

Textová kritika, jak ukazuje už samotný název, je vědecká práce s textem, při níž se používá příměřených, vědeckých metod.

Nepříměřený postup při práci s textem nebo vlastní nápady, vedou jen k subjektivisaci textové podoby, která pak zůstává nejistá a tudíž nemá také závažnou teologickou platnost.

Přestože není dosud přesně formulován vědecký postup pro práci se starozákonním textem a jeho kritikou, můžeme se držet určitých zásad, které mají obecnou platnost a které jsou uzpůsobeny k tomu, aby mohly textovou kritiku postavit na pevný základ a tak působit, aby se v ní co nejméně vyskytoval subjektivismus a svévolné zacházení s textem.

I když tyto zásady nejsou specificky teologické - vznikly totiž z vědecké aplikace metody uzpůsobené Starému zákonu - přesto se doporučuje, zvláště začátečníkům, aby se jich drželi. Jsou to určitá měřítka, která pomáhají hodnotit výsledky textové kritiky, které má člověk tak říkajíc po ruce a které ho vedou k vlastnímu promýšlení exegetických problémů. Zmíníme se zde pouze o některých z nich.

Určení textu a jeho tradování

Při práci s textem je nutno nejdříve stanovit, o jaký tradovaný text jde, k jakému textu přihlédneme. Pocho-pitelně, že na předním místě bude text másoretský a pak texty další, které mají význam pro kritickou práci s textem. Jsou to: Samaritanus, Septuaginta, Aquila, Symmachos, Theodotion, Pešitto, Targúm, Vulgáta, Vetus Latina a konečně překlady koptický, etiopský, arabský a arménský. Přitom musí být vzat v úvahu i rukopisný materiál, pokud je vůbec po ruce.

U másory je to poměrně snadné, protože je poměrně málo variant hebrejského textu. Čím méně chyb je v rukopisu, tím je text spolehlivější a také starší. Proto si také zasluhuje naší pozornost. Platí zde stará zásada: MANUSCRIPTA PONDERANTUR , NON NUMERANTUR (= Rukopisy se zvažují a ne počítají).

Co se týče Septuaginty, je rukopisné podání komplikovanější. Musí se stanovit, o jakou rukopisnou tradici jde, dříve než se bude uvažovat o její hebrejské předloze. Někteří odborníci přitom poukazují na Göttingenské vydání Septuaginty, jež podle jejich názoru je cennou pomůckou při rozlišování velkého množství růzností. Zároveň se nesmí u toho zapomínat, že některé řecké překlady se rády přizpůsobovaly hebrejskému textu. I zde platí zásada, že rukopisy se zvažují a nikoli počítají.

Právem bylo proto často poukazováno na BHK a její kritický aparát, že citovala Septuagintu mnohdy s přemírou, nerozvázně a nekriticky. Naproti tomu je BHS v tomto ohledu už zdrženlivější.

Na tomto místě je nutno poznamenat, že překladatelé Starého zákona v Českém ekumenickém překladu "nedávali místo různým zásahům do textu, s nimiž se v jiných novodobých překladech setkávali" (Úvodní předmluva ke Starému zákonu), a tedy také oni byli méně přístupni k různým návrhům na jiné čtení uváděné pod čarou v BHK, což se pocho- pitelně týkalo i Septuaginty.

Přezkoušení tradovaného textu

Po určení, který text plně platí za tradovaný, začíná vlastní práce s textem. Rozhodují zde jazykové a věcná hlediska.

Náš hlavní zájem se především soustředí na hebrejský text, neboť ten byl velmi pečlivě předáván z generace na generaci, a proto si plně zaslouží naši pozornost.

Už zde naštěstí nerozhodují dříve tak prosazované názory, jako např. nízké hodnocení hebrejského originálu na úkor Septuaginty nebo doporučování konjektur a emendací hebrejského textu (což se dělo hlavně v minulém století). Každá odchylka od něj si proto dnes zaslouží přísné posouzení.

Za všeobecně přijímané hledisko platí zásada, že hebrejský text má v každém případě před ostatními překlady přednost. MASORA SEMPER PRAESTAT (Másora má vždy přednost) musí stále platit.

Přezkoušení textu z jazykového hlediska

Při práci s textem se také uplatňují měřítká gramatická a lexikální. Protože bádání na tomto poli neustále pokračuje, je nutno stále sledovat nové možnosti překladu a výkladu textu.

V tomto směru je nutno se radit jak s hebrejskou konkordancí (ať už je to S. Mandelkernova: *Veteris Testamenti Concordantiae Hebraicae atque Chaldeicae*², 1937: nové vydání v roce 1955, nebo G. Lisowského: *Konkordanz zum hebräischen Alten Testament*² 1966, či M. Bič - J.B. Souček, *Biblická konkordance*, 1961, kde jsou zpracovány hebrejské ekvivalenty), tak se slovníky (W. Gesenius - F. Buhl: *Hebräisches und aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*¹⁷, 1915: nové vydání 1962, L. Köhler - W. Baumgartner: *Lexicon in Veteris Testamenti Libros*⁻², 1958. Z českých pak připomínáme: S. Daněk: *Vocabula hebraica primaria*, 1932, Heller J.: *Hebrejsko-řecko-latinsko-český slovníček pro bohoslovce*, 1955, B. Pípal: *Hebrejsko český slovník k Starému zákonu*, 1965, druhé doplněné vydání v roce 1974)

Důležité je rovněž studium semitských řečí, ať už je brána v potaz arabština, akkadština, ugaritština (budoucně možná eblaiština) či egyptština a semitsko - hamitská nářečí.

V této souvislosti si zde jen letmo připomeňme nálezy ugaritských eposů a jmen božstev se v nich vyskytující, který měl významný vliv na úpravu textu 1Kr 18,19 (ČEP) proti staršímu pojetí tohoto verše v překladu Kralických bratří.

Dále je třeba ještě upozornit, že ke kritickému studiu textu patří i hodnocení z hlediska stilistického, různých druhů forem, métra apod.

Všechné hledisko zkoumá, zda výpovědi, jež se týkají starozákonního světa a jeho okolí, mají své oprávněné místo v textu. Zda je styčný bod mezi textovou kritikou a kritikou literární, případně exegetí. Proto je důležité, aby starozákonní badatelé zaměřili svou pozornost na všechny nálezy v oblasti Předního východu, jež se týkají i světa, v němž žil Boží lid staré smlouvy a uplatnili takto získané poznatky při korigování svých dřívějších soudů a výpovědí.

Vedle mäsory musí být kritickému zkoumání podrobeny i další překlady Starého zákona, neboť je možné, že některý z nich zachoval čtení, jež vede k původnějšímu znění biblického textu. Přitom údaje uvedené v kritickém aparátu BH musíme chápat pouze jako n á v o d ke čtení dalších variant sz. textu.

Pouze čtení, kde není žádná chyba a které zároveň odpovídá duchu a tendencím uplatňvaným při správném pojetí překladu, je možno pokládat za variantu textu.

Zvážení textu

Po přezkoušení textu ze všech předchozích hledisek dospíváme k rozhodnutí, který text je možno pokládat za originál nebo který je originálu nejbliže.

Vzájemným srovnáním různých podob textů jako svědků ústního podání, později písemně zachyceného, dospějeme k následujícím závěrům:

a/ Mäsora spolu s ostatními texty nám poskytují stejný smysluplný text bez jakýchkoli variant.

b/ Jestliže se mäsora od ostatních textů liší, pak se musíme držet mäsory a ostatní textové odchylky pokládat za druhotné čtení

c/ Jestliže mäsoretský text a ostatní texty dávají sice různé avšak pravděpodobné čtení, přičemž není prokázán jeho druhotný původ, je nutné dát přednost textu mäsoretskému, zvláště je-li obtížnější. Platí zde pravidlo: LECTIO DIFFICILIOR PRAESTAT, těžšímu čtení je nutno dát vždycky přednost.

Tam, kde je mäsoretský text z jazykových či věcných důvodů problematický nebo dokonce nemožný a přitom jiné verze nám umožňují lepší a srozumitelnější čtení, může pak být mäsoretský text podle nich korigován.

K takové opravě či konjektuře je pak možno přistoupit za předpokladu, že už v originále a ve starých překladech vůbec došlo k poruše textu (sr. např. 2 Pa 35,11, pozn.ⁿ).

Přesto je však třeba, aby ten, kdo konjekтуру navrhuje, si byl vědom obtížnosti takového místa v textu.

Psychologické připomínky:

Nakonec ještě upozornění, aby ten, kdo se zabývá odpovědnou prací s textem Písma, si také uvědomil všechny důvody, jež mohly vést k chybnému tradování textu.

Prokáže-li se, jakým způsobem k poruše místa v textu došlo, je možno najít způsob, jakým text znovu opravit či alespoň poopravit. Jsou to právě psychologická hlediska, která skýtají potřebnou jistotu takovou textově kritickou operaci provést do všech důsledků.

Závěrem několik slov

Žádná kniha na světě nebyla tolik opisována, překládána, tištěna a čtena jako Bible. Také žádné jiné knize se nevěnovalo tolik péče, aby její text byl věrně předáván z pokolení na pokolení (sr Ž 78,3n 1J 1,1), aby byl srozumitelný nejen současníkům, ale i pozdějším generacím.

Mysleme na dlouhou řadu často bezejmenných písařů a másoretářů se všemi jejich předpisy a často puntičkářským lpěním na jednotlivých značkách a písmenkách, na středověké mnichy, kteří v tichu a přítmí svých klášterních cel malovali na stránky Bible písmeno po písmenu, na všechny překladatele a vykladače Písma, především u nás v českých zemích pak na Husovy předchůdce, Milíče z Kroměříže, Matěje z Janova, na samotného Mistra Jana Husa a husitské hnutí, které položilo na Písmo ústřední důraz.

S vděčností je třeba si také připomenout velké dílo Jana Blahoslava, Jan Amose Komenského a všechny z Jednoty bratrské, kteří se zasloužili nejen o jedinečný překlad Bible do našeho jazyka, ale i o její výklad v podobě poznámek

Co všechno vedlo tyto lidi k tomu, aby zápasili o věrnou podobu Božího slova a vydávali o něm svou práci trvalé svědectví.

Jistě ne to, aby z Bible vytvořili cennou relikvii, jíž by se mnozí obdivovali pro její starobylost a úctyhodné stáří. Kolik podobné literatury starší než Starý a Nový zákon vzalo už dávno za své.

Byly tu však jiné a závažnější důvody, které vedly pracovníky s biblickým textem, aby se jím zabývali. Bylo to poznání, že Bible má trvalý význam pro přítomné dění, vědomí toho, že v ní je pramen života (Ž 36,10),
neboť jenom v ní a skrze ni hovoří sám Bůh.

Všechna tato námaha byla konána proto, aby se živé slovo Hospodinovo nestalo archaickým prvkem, ale aby jak řekl prorok "Zdárně vykonalo to, k čemu je Hospodin poslal". (Iz 55,10 - 13).

LITERATURA

A/ Česká

- M. Bič, Palestina od pravěku ke křesťanství I.-III.,
1948-50
Poklad v Judské poušti, 1960
H. Bardtke, Příběhy ze starověké Palestiny, 1988
F. Kotalík, Ras-Šamra Ugarit, 1955
F. Novotný, Biblický slovník, I-II
S. Segert, Synové světla a synové tmy , 1970
Starý zákon, Překlad s výkladem, kol. 1968-84
Starý zákon, Překlad s výkladem, kol. Apokryfy, 1985 .

B/ Cizí

- H. Bardtke, Die Handschriftenfunde am Toten Meer, 1961
A. Bentzen, Introduction to the Old Testament, 1952
F.M. Cross, Die antike Bibliothek von Qumran, 1967
H. Gressmann, AOTB², I.-II., 1926
G.R. Driver, Semitic Writing, 1954
E. Sellin-G.Fohrer 6. Einleitung in das AT¹¹, 1969
A. Weiser, Einleitung in das AT⁶, 1966
E. Würthwein, Der Text des AT ³, 1952
The Text of the Old testament, 1979
J. Ziegler, Isaias, 1939
Untersuchungen zur Septuaginta des Buches
Isaias, 1934

Jiné citace cizí a české literatury jsou přímo uvedeny
v textu.

BIBLIOGRAFIE PROF. DR. VLADIMÍRA KUBÁČE V LETECH
1955 - 1989

Osobní data:

Narozen 14.4.1929. v Praze, 1948 maturita na Vančurově stát. reálném gymnáziu v Praze - Smíchově, 1948-1952 vysokoškolská studia, 1952-1960 farářem CČSH v Počátkách o. Pelhřimov, 1961-1967 farářem v Praze 8-Karlíně. 1961-1964 lektorem a supl. knihovníkem (do r. 1966) Husovy fakulty, 1964-1970 odb. asistentem, 1965 promoce na Husově fakultě, 1970-1976 docentem, od r. 1976 profesorem Husovy (Husitské) fakulty v Praze. 10.5.1990 jmenován proděkanem Husitské teologické fakulty UK.

Používané zkratky a značky

ČEP - Český ekumenický překlad Bible i s výkladem.

ČZ - Český zápas

KB _ Kalendář Blahoslav: rodinný kalendář církve
čsl. husitské

KJ - Kostnické jiskry

KřR - Křesťanská revue

NR - Náboženská revue

t. - ~~tamtéž~~

ThPř - Theologická příloha KřR

ThR - Theologická revue

VT - Vetus Testamentum

BIBLIOGRAFIE

a/ Články a statě

1956

K vydání hebrejsko-aramejské gramatiky (O. Klíma-S. Segert)
- ČZ 22 Světlo - ČZ - 32-33

1957

Vysvoboditel ze smrti - Ježíš Kristus- ČZ 15

1958

Kumránské svitky a Nový zákon - ČZ 16-17.19 - V moci Bucha
svatého - ČZ

1959

Malomocný král (Z. Kosaková) - ČZ 5

1964

Zjevení Staré smlouvy - ČZ 42

1965

Postřehy z jednoho kongresu (v Ženevě) - ČZ 45

1967

K letošním postilám - ČZ 1

Víno, káva a ekumenismus - ČZ 31-32 - Díl pro každý den ČZ 36

Objev nového svitku - ČZ 50

1968

Ne silou ani moci - ČZ 15 - Poslušný Kristův služebník - ČZ 27-28

1969

Svítání nad Galileou - ČZ 1 - Úmrtí předních teologů

Ptejte se na Písma - ČZ 8

1970

Archeologie a Bible - ČZ 19 - Ohlednutí za léty (60 let
prof. dr. M. Biče) - ČZ 47

1971

Dobrodružství se svitky (S. Segert, Synové světla a synové
tmy) - ČZ 3 - Zaslíbení očisty - ČZ 49

1972

Žalm 151 - ČZ 6 - Chrám místem obnovy ztraceného ráje ČZ 22

1974

Rostlinopis země praotců - ČZ 32-39 44-45 47.50

1975

K 30. výročí osvobození - ČZ 18 - Překlad Starého zákona a naše církve - ČZ 33 - Některé problémy afrických žen ČZ 35

1976

Foiničané (S. Moscati) - ČZ 7 - Krev v opasku a opáncích (1 Kr 2,5) - KJ 10 - Nad knihou žalmů (Bibliografické vydání žalmů péčí Biblického díla v ČSR) - ČZ 11 - Výročí egyptologa ČZ - 15 - Megiddo , KJ 19 - Nebudeš vařit kůzle v mléce jeho matky - KJ 23 - Věřící člověk a společnost - ČZ 25 - Útěk do Taršíše - KJ 27 - Vládce z Betléma - ČZ 51-52

1977

Boží lid a křepelky - KJ 25 - Dr. Rudolf Iltis zemřel - ČZ 33
Rybník Bethesda - ČZ 34-36 - Spravedlnost v pohledu Bible - ČZ 43 In memoriam profesora ThDr Jindřicha Mánka ČZ 44
- Podivné jesličky Hieronyma Bosche - ČZ 52

1978

Několik slov o Starém zákoně - ČZ 5 - Nález nových rukopisů a ikon - ČZ 6 - Babylónská věž. Babel - ČZ 14 - Ruka pilných bude vládnout - ČZ 18 - Malý biblický slovník - ČZ 38 - Livjatan ve vlnách Pacifiku? - ČZ 39 - Maďarský Biblický slovník - KJ 32 Výstava ve Španělské synagóze - ČZ 40

1979

Návrat celým srdcem - ČZ 2 - Basileios Velký - ČZ 8 - Beránek KJ 14

1980

Návrat - ČZ 12 - Zajímavosti - ČZ 13 - Stručně o islámu - ČZ 32 Z vyznání A. Augustina t. - Aurelius Augustinus - ČZ 33-34 - Islám - ČZ 36 - Životní jubileum (Sedmdesátka prof. dr. M. Biče) - ČZ 46 55. výročí sboru v Brně-Králově poli - t. - Vyměřený čas nebo dny služby? - (K problematice míst Jób 7,1 a 14,14 Iz 40,2) - KJ 40 - Pro čas letošního adventu - ČZ 49.

1981

Na prahu nového roku (Joz 1,5) - ČZ 1 - Pyramida hrobkou krále Davida? - ČZ 5 - Poutník budoucnosti (K stoletému výročí narození P.T. Chardina) - ČZ 17 - Obnova Duchem (Ez 36,26n) - ČZ 22 - K padesátinám prof. dr. Z. Sázavy - ČZ 25 - Padesát novozákonních záhad (K stejnomenné knize prof. Sázavy) - ČZ - 30 - Myšlenky - ČZ 30-31

1982

Prorocké hnutí už v době praotců? - ČZ 6 - Veškeré dílo bude soudit Bůh - ČZ 12 - Zadáno pro dříve narozené - ČZ t. -
- K nedožitým 70. narozeninám prof. dr. J. Mánka - ČZ 28 -
- Umění Etrusků - ČZ 33 - Myšlenky (z komentáře k Izajášovi)
- ČZ 41 - S námi je Bůh (Iz 7,10-17 Mt 1,22) - ČZ 51-52

1983

100 let od smrti ilustrátora Bible Gustava Dorého - ČZ 3 -
- Josef Dobrovský ČZ 27

1984

Felix Mendelssohn - Bartholdy - ČZ 5 - Matyáš Bernard Braun - ČZ 7 Slova a činy (K stejnojmenné knize prof. Sázavy) - ČZ 39 - Zasedání spojených biblických společností v Praze - ČZ 40 - In memoriam (Č. Vlčkové a V. Petříkové) - ČZ 41 - Nad posledním svazkem starozákonního komentáře - ČZ t.

1985

Živoucí minulost (K dílu S. Moscatiho) - ČZ 35 - K jubileu prof. dr. M. Biče - ČZ 46 - Spravedlivý král (Jr 23,5n) - ČZ 50-51

1986

Akademická slavnost v Bratislavě - ČZ 2 - Symposium na Komen-
ského fakultě (K 40. výročí úmrtí prof. dr. S. Daňka) - ČZ 12
- Metodika práce s biblickým textem (Ke skriptu prof. Sázavy)
- ČZ 21 Odešel ke svému Otci (K úmrtí br. faráře K. Červeného)
- ČZ 23 Archeologie a Písmo svaté - ČZ 47 - Mesiáš ve staro-
zákonní zvěsti - ČZ 49 - Ebla - ČZ t. - Objev sovětské restau-
rátorky - ČZ t. Poznámky ke studii prof. S. Daňka Prorok a
prorok - KR 86 225 n.

1987

Knihy pro studium a zamyšlení (M. Bič: Ze světa Starého zákona, P. Pokorný: Píseň o perle, V.A. Žák, Rozvání k Bohu)
- ČZ 17 - Pozdrav z Heidelbergu - ČZ 36 a 37 - Desatero v pohledu Bible - ČZ 38 - Deset let od úmrtí prof. Mánka
- ČZ 42 - Jubileum významného německého starozákonníka (K stému výročí narození prof. Eissfeldta ČZ 43 - Neslýchaná zvěst (Iz 45,1-8) - ČZ 48

1988

Pláč syna Lávišova - ČZ 5 - O vínu a opilství - ČZ 10
Náš Bůh je živý - ČZ 12 - Proč hledáte živého mezi mrtvými?
ČZ 13 - Církev v Norsku - ČZ 22 - Týden s Pánem - ČZ 21 - Hledání - ČZ 27 - Naše hory a podhůří - ČZ 32-33 ThDr et PhDr. František Kovář - ČZ 37

1989

Dosud nejvíce uctívané (K turinskému plátnu) - ČZ 2 Za bratrem F. Voňkou - ČZ t. Místo ve sboru - ČZ 21 - Ekumenické vztahy - ČZ 22 - Hrst poznámek pro zvědavé čtenáře - ČZ 41 Úmrtí vynikajícího badatele (Doc. JUDr. Josef Klíma) - ČZ 52 Čiňte pokání - ČZ 51

b/Studie, exegetické poznámky a recenze

M. Noth, Die Welt des Alten Testaments - NR 1955/5, 230-232 (rec) - Jozue-Ježíš Staré smlouvy - NR 1956/3, 100-105 - Mojžíš v biblické a rabínské tradici - NR 1957/5, 203-213 - C:H. Gordon, Introduction to the Old Testament Times - NR 1958/1 (rec) - Pro dny letošního adventu - NR 1960/5 (Příloha-Jednota), 74-76 - Poznámky k sz. textům vhodným k pohřebnímu kázání - NR 1960/6, 87-89 - Proč právě Taršíš? (Jon 1,3) - NR 1961/2, 82n - G. Strecker, Das Judenchristentum in den Pseudoklementinen - NR 1961/2, 95n (rec) - Betlehem (ve spolupráci s M. Balabánem) ThPřKr 1961/5 - Günther Baumbach, Qumran und das Johannes-Evangelium - NR 1960/4 - Několik dalších poznámek k sz. textům pro pohřební kázání - NR 1963/2 M. Noth, Von Anfertigung des goldenen Kalbes - VT IX, 1959/4, 419-422, (překlad článku)

NR 1964/2,55n - Druhá neděle adventní - (Iz 40,1-11 Mt 3,1-11)
 - NR 1963/1 , 56n - Starozákonní evengelium (Ex 21,24 Mt 5, 38-42) - NR 1966/1-2, 29-35 - Konec čar a kouzel (Ex 23,9)
 - NR 1966/5, 128 n - Vyvedení ze smrti (2 Kr 4,39.31) -NR 1966/6,176n - Hospodinova je moc a sláva. Žalm 29 (K šedesá-
 tinám br. prof. dr. O. Ruttle) - NR 1968 , 53-56 - Adamův
 hřích a pád v kanonické a mimokanonické literatuře biblické
 (habilitační spis) - ThR 1970/2 (rec. J. Mánka) - Samota
 v pohledu Bible - ThR 1971/1,, 12-14 - Humanum Starého zákona
 - ThR t., 148-153 - Spravedlnost a právní řád starého Izraele
 (K pětadesátinám dr. M. Nováka) - ThR 1972/2, 149-151 - Žena
 v pohledu Starého zákona - ThR 1973/3, 71-76 - K problematice
 termínu 'sela' - ThR 1974/1, 21
 Umělecké poklady Tunisu - ThR 1974/1,1,14n - Kázání na staro-
 zákonní texty - ThR 1976/2-3, 35-39 81-84 - Řád a kázeň v
 církvi - ThR 1978/3, 70-73 - Mýty staré Mezopotámie (kol.
 1977), (rec) ThR t.- Biblická interpretace starozákonní zvěs-
 ti - ThR 1979/1-2, 23-26 39n - Slovo a čin ve světle Starého
 zákona - ThR 1981/3, 68-72 -Člověk před Boží tváří - ThR
 1982/3, 77-82 - A. H. J. Gunnenweg, Esra (rec) - ThR 1986/4,
 126n - K. Matthiae W. Thiel, Biblische Zeittafeln (rec) -
 ThR 1986/4, 128 - Aktuálnost řádu ve světle Deuteronomia
 - ThR 1987/5, 159-162,, + Klíma J., Zákony Asýrie a Chalde-
 je - t. 2,63 n - Na ekologické téma - ThR 1988. 108-111.

c/ Kalendáře

Tisíc let židovské kultury - 1968,75 - Kdyby Hospodin s námi
 (Ž 124) - 1970,64 - Z moudrosti krále Šalamouna - 1973, 137
 - Chvála moudrosti- 1974,76 - Hudba dávných věků - 1977,65
 Od bible k novému překladu - 1979, 52 - Znamení víry - t.
 57 - Zvířata v symbolice církve- 1981,61 - Prorok - 1982,77
 Co víme o Lutherovi- 1983, 49 - Starozákonní apokryfní
 literatura - 1984, 84 - Napomenutí z knihy Sírachovy - t.,
 91 - Tobiaš - 1985 , 98 - Knihy Makkabejské - 1986, 89
 Starší biblické rukopisy- 1987 , 48 - Zlato, stříbro a drahé
 kameny 1988, 53 - Postavení ženy ve starozákonní době - 1989,
 61 - Vítězství Boží lásky (Postava Jonášova) - t, 63

d/ Sborníky a učební texty

1. České

Zprubování víry - kniha Ijjob, 1963, 159 - Poselství Starého zákona dnešnímu člověku, ve sborníku Padesát let Československé církve (ed. M. Kaňák), 1970, 169-175 - Vyvedení ze smrti (2Kr 4,17-36), Soubor starozákonních studií (ed. Z. Soušek) Kalich 1971,, 44-46 - Pohled Bible na smrt a život (ed. Mánek - Kubáč), 1973, 178- Nad starozákonním poselství, ve sborníku k 70. narozeninám dr. M. Nováka (ed. M. Salajka), Blahoslav 1977, 19-24 - Starozákonní vůdce, kněz a prorok, ve sborníku Duchovní služba v křesťanské církvi (ed. M. Salajka), 1978 73-83 - Bůh pokoje, v souboru extensních přednášek a studií (ed. M. Salajka), 1985 , 89-92.

2. Cizojazyčné

Blut in Gürtel und in Sandalen (M. Bič Zum 70. Geburtstag am 19.11. 1980) , Vetus Testamentum XXXI,2 (1981)
Gedenket an eure Lehrer (zum Hundertjahrfeier der Geburt Prof. D. Dr. Otto Eissfeldt, DD), ve sborníku Kongress- und Tagesberichte der Martin-Luther- Universität Halle-Wittenberg, 1988, 16-18

e/ Knihy

Znamení smlouvy - Zamyšlení nad knihou Genesis (Kubáč-Kubáčová), 1983, 111

Od roku 1963 pracoval se členy překladatelské sz. skupiny pod vedením prof. dr. M. Biče na novém ekumenickém překladu Bible (ČEP) a výkladu Starého zákona, který začal vycházet v nakladatelství Kalich v roce 1968 a byl ukončen v r. 1984. Kniha Rút vyšla též samostatně jako bibliofilské vydání s ilustracemi v roce 1970, 38 stran. Rovněž samostatně vyšlo druhé přepracované vydání Žalmů s ilustracemi v roce 1976, 312 stran. Navíc připravil předmluvy k jednotlivým knihám sz. apokryfů, jež vyšly jako samostatný svazek (15) v roce 1985.

ÚVOD DO HEBREJSKÉHO TEXTU STARÉHO ZÁKONA

Prof. ThDr. Vladimír Kubáč

Lektoroval: ThDr. Jan Heller

Prof. ThDr. Stanislav Segert, CSc.

Vydala Univerzita Karlova, vydavatelství Karolinum

Praha 1991, jako skripta pro posluchače

husitské teologické fakulty Univerzity Karlovy

Dáno do tisku: červen 1991

Vytiskla tiskárna vydavatelství Karolinum

AA 4,69

VA 4,88

1. vydání

Náklad 1 500 výtisků

Tato publikace neprošla jazykovou ani redakční úpravou